

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА РОЗВИТКУ

ОЕСР — це унікальний форум, у рамках якого органи влади співпрацюють між собою задля вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань глобалізації. ОЕСР також концентрує зусилля на розумінні потреб органів влади та наданні їм підтримки в реагуванні на нові процеси і проблеми, зокрема у сфері корпоративного управління, економіки, що базується на інформації, щодо проблем, пов'язаних зі старінням населення. Організація надає платформу для порівняння досвіду реалізації політики, пошуку розв'язання спільних проблем, виявлення належної практики і роботи з координації внутрішньої та міжнародної політики. До країн-членів ОЕСР належать: Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чилі, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія та Сполучені Штати Америки. Європейський Союз також бере участь у роботі ОЕСР.

www.oecd.org

ПРОГРАМА ОЕСР «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЄВРАЗІЇ»

Програма ОЕСР «Конкурентоспроможність Євразії», започаткована у 2008 році, має на меті прискорення економічних реформ та покращення бізнес-клімату для досягнення сталого зростання економіки та зайнятості у двох регіонах: Центральній Азії (Афганістан, Казахстан, Киргизька Республіка, Монголія, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан) і Східній Європі та Південному Кавказі (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Республіка Молдова і Україна). Програма є складовою стратегії розвитку контактів ОЕСР, що її реалізує Секретаріат із глобальних відносин.

www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/

Зміст

Вступне слово	5
Подяка	6
Резюме	8
Скорочення і аббревіатури	13
Ключові показники України	15
Вступ	16
ГЛАВА 1. Доступ до фінансування	26
Контекст.....	26
Огляд рекомендацій від 2015 року.....	26
Результати моніторингу у 2018 році	27
Подальші кроки.....	33
ГЛАВА 2. Стимулювання попиту	38
Контекст.....	38
Огляд рекомендацій 2015 року.....	38
Висновки за результатами моніторингового оцінювання 2018 року.....	39
Подальші кроки.....	42
ГЛАВА 3. Урівноваження попиту та пропозиції	45
Контекст.....	45
Огляд рекомендацій від 2015 року.....	45
Висновки за результатами моніторингового оцінювання 2018 року.....	46
Подальші кроки.....	53
ГЛАВА 4. Підвищення обізнаності	55
Контекст.....	55
Огляд рекомендацій від 2015 року.....	55
Висновки за результатами моніторингового оцінювання 2018 року.....	56
Подальші кроки.....	61
БІБЛІОГРАФІЯ	64

Таблиці

Таблиця 1. Удосконалення нормативно-правової бази щодо ЕСКО — подальші кроки.....	11
Таблиця 2. Огляд результатів оцінювання.....	23

Вставки

Вставка 1. Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року.....	18
Вставка 2. Що таке ЕСКО?.....	20
Вставка 3. Схеми фінансування проектів з енергоефективності в Україні	28
Вставка 4. Нова нормативно-правова база щодо ЕСКО для масштабної термомодернізації.....	30
Вставка 5. Програма фінансування ANESE.....	33
Вставка 6. Типи моделей енергосервісних договорів	36
Вставка 7. Туреччина: Підтримка ЕСКО через TurSEFF	40
Вставка 8. Сертифікати енергоефективності будівель у Норвегії.	44
Вставка 9. Проект зі зміцнення довіри інвесторів.....	47
Вставка 10. Приклади ринкових посередників у країнах-учасницях ОЕСР.....	49
Вставка 11. Аналіз практичного прикладу: модернізація житлового комплексу в Іспанії	52
Вставка 12. Класифікація ЕСКО в Іспанії.....	56
Вставка 13. Європейський кодекс поведінки у сфері енергосервісних договорів (CoC)	58
Вставка 14. Карта підписання меморандумів про наміри органів влади субнаціонального рівня щодо запровадження механізмів ЕСКО у бюджетних проектах	60
Вставка 15. «Enerintool».....	63

Вступне слово

У 2015 році Програма ОЕСР «Конкурентоспроможність Євразії» разом з Урядом України працювала над розробленням законодавчого підґрунтя для створення сталого ринку енергосервісних компаній (ЕСКО) у рамках фази III проекту ОЕСР «Стратегія секторної конкурентоспроможності для України», спільно фінансованого Європейським Союзом і Урядом Швеції. У цій записці про результати моніторингу оцінюється прогрес, досягнутий Україною протягом трьох років з моменту затвердження політичних рекомендацій у 2015 році, і наводяться рекомендації щодо подальших заходів. Цей огляд результатів моніторингу було здійснено за фінансової підтримки Словацької Республіки та Фландрії.

У 2015 році були запропоновані чотири набори рекомендацій для підтримки розвитку ЕСКО в Україні, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності країни з одночасним забезпеченням переходу до більш енергоефективної економіки. Перший набір був присвячений полегшенню доступу до фінансування, щоб підвищити рівень пропозиції енергопослуг, другий був спрямований на підвищення попиту шляхом стимулювання інвестицій у заходи з енергоефективності, а третій зосереджувався на врівноваженні попиту і пропозиції шляхом розбудови спроможності та покращення координації діяльності учасників ринку. І нарешті, четвертий набір рекомендацій був спрямований на підвищення рівня обізнаності громадян і просування моделі ЕСКО.

Результати цієї роботи пройшли експертну оцінку в листопаді 2015 року в ході Круглого столу ОЕСР «Конкурентоспроможність Євразії», в якому взяли участь експерти з Канади, Чеської Республіки та Німеччини. У грудні 2015 року був опублікований звіт із результатами оцінки та політичними рекомендаціями, погодженими під час круглого столу. Круглий стіл — це платформа, в рамках якої країни ОЕСР і Євразії мають можливість обмінюватися досвідом, обговорювати політичні реформи та здійснювати моніторинг ходу виконання рекомендацій.

З того часу ОЕСР спостерігала за виконанням погоджених рекомендацій, підтримуючи тісні зв'язки з ключовими зацікавленими сторонами в Україні, зокрема з Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України і Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності). У грудні 2017 року ОЕСР офіційно розпочала процес моніторингу в Україні з нагоди візиту до ОЕСР Геннадія Зубка, віце-прем'єр-міністра та міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. У 2018 році ОЕСР провела низку двосторонніх консультацій. Під час місій ОЕСР в Україні відбулися зустрічі фокус-групи з моніторингу та семінарів із розбудови спроможності. У цій роботі взяли участь експерти з Норвегії та Швеції. Крім того, в ролі експерта виступив представник Асоціації енергосервісних компаній Іспанії (ANESE).

Ця записка про результати моніторингу буде обговорена в ході круглого столу в рамках Програми «Конкурентоспроможність Євразії» під час Тижня Євразії-2018 в ОЕСР. Після перегляду за результатами обговорення вона буде опублікована та розповсюджена між українськими зацікавленими сторонами й міжнародною спільнотою.

Подяка

Цей звіт був підготовлений Секретаріатом ОЕСР з глобальних відносин на чолі з Андреасом Шаалем, Директором ОЕСР з глобальних відносин.

Проект був реалізований у контексті Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та ОЕСР і став можливим завдяки фінансовій допомозі урядів Словацької республіки та Фландрії (Бельгія).

Цей звіт підготували, координувати та редагували Єрім Парк, координатор Проекту, і Флоріан Єгер, політичний аналітик, відділ Євразії, ОЕСР, під керівництвом Габрієли Міранди, менеджера проєктів в Україні. Підготовці звіту сприяли важливі коментарі та участь Елени Гонсалес Санчес, директора Асоціації енергосервісних компаній Іспанії (ANESE), Гейра Інґве Хермансена, старшого радника Департаменту з питань клімату, енергетики, довкілля та досліджень, Норвезьке агентство з розвитку співробітництва (Norad), Норвегія, і Ронні Нілссона, старшого радника Північної екологічної фінансової корпорації (NEFCO), Швеція. Цінні коментарі, допомогу та підтримку надали Карім Дау, Габрієла Міранда, Арно Прете і Вільям Томпсон із Секретаріату ОЕСР з глобальних відносин, Кшиштоф Міхалак з Директорату ОЕСР з охорони довкілля та Джесіка Глікер з Міжнародного енергетичного агентства. Слід також висловити подяку Кшиштофу Герульські з Групи підтримки України Європейської Комісії. Важливі дослідження та інформацію надали Осан Мохсені та Ніна Чіатія. Додаткові дослідження та переклад надали Людмила Таугієва і Євгенія Зінченко. В Україні операційну, логістичну й адміністративну підтримку надавав Михайло Семчук, підтримку в усному та письмовому перекладах — Людмила Тараніна та «Алеско Україна».

ОЕСР висловлює подяку представникам низки українських міністерств і відомств за співпрацю та підтримку в ході місій з моніторингу, які пройшли в Києві у квітні, липні та вересні 2018 року. Ми дуже цінуємо їхню готовність зустрітися з командою ОЕСР, заповнити анкету та поділитися інформацією для підготовки цієї публікації. Зокрема, ОЕСР висловлює подяку Геннадію Зубку, віце-прем'єр-міністру та міністру регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Подяка висловлюється Дмитру Петруніну, генеральному директору Директорату енергоефективності, Олександру Бойкулу, керівнику Експертної групи з енергоефективності при Держенергоефективності, Сергію Савчуку, голові Держенергоефективності. Костянтину Гурі, в.о. директора ВП ДП «Центр залучення зелених інвестицій», Любаві Радчук, головному спеціалісту Департаменту стратегічного розвитку, та Ігорю Горових, заступнику керівника Департаменту стратегічного розвитку, за надану інформацію та корисні зауваження до проєкту звіту.

Слід також подякувати іншим українським зацікавленим сторонам за те, що вони зустрілися з командою ОЕСР і поділилися цінною інформацією, зокрема Олександру Слобожану, виконавчому директору, В'ячеславу Лісовику, раднику виконавчого директора, і представникам Києва, Дубно, Славутича й Одеси з Асоціації міст України (АМУ), Олені Коробковій, виконавчому директору Незалежної асоціації банків України, Родіону Морозову, директору Департаменту екологічного реінжинірингу та впровадження проєктів ресурсозбереження АБ «Укргазбанк», Владиславу Бережному, директору Департаменту кореспондентських відносин і

структурного фінансування ПАТ «Креді Агріколь Банк», Олексію Корчміту, голові, та іншим представникам Української асоціації енергосервісних компаній, а також Олександрі Гуменюк, заступнику директора Європейсько-українського енергетичного агентства. І нарешті, дякуємо Верховній Раді України, зокрема Олександрю Домбровському, голові Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки, і Віктору Галасюку, голові Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва, за готовність зустрітися з командою та взяти участь у першому семінарі для зацікавлених сторін.

За постійну підтримку та внесок висловлюємо подяку Представництву Європейського Союзу в Україні, зокрема Йоганнесу Бауру, керівнику відділу програм допомоги «Енергетика, транспорт та навколишнє середовище», і Сімоне Раудіно, аташе з питань економіки, торгівлі та міжнародного фінансового співробітництва. Дякуємо Програмі розвитку ООН (ПРООН) в Україні, особливо Сергію Варзі, керівнику проєктів, і Айрату Хакімзянову, керівнику напряму ЕСКО, а також Сергію Масліченку, асоційованому директору Департаменту енергоефективності та зміни клімату Представництва Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) у Києві. Свій внесок також зробили інші міжнародні експерти, в тому числі Александр Гілберт, старший керівник з питань енергетичної стратегії, «Транспорт для Лондона», Велика Британія, Марія Коваль, Фонд ім. Фрідріха Еберта, Георг Крістодореску, координатор сектора енергоефективності, GIZ, і Себастьян Кноке, перший секретар Посольства Федеративної Республіки Німеччина в Україні.

Для підготовки цього звіту була використана низка джерел інформації, в тому числі результати проведених у ході місій в Україні інтерв'ю, представлені в ході семінарів інформація та презентації, огляди ОЕСР і опубліковані міжнародною спільнотою дослідження українських урядових та фінансових практик. Учасники зустрічей із зацікавленими особами, проведених 6 квітня 2018 року та 3 липня 2018 року в Києві, надали важливу інформацію та допомогли вдосконалити аналіз.

Реалізація цього проєкту була б неможливою без адміністративної та логістичної підтримки Марії Феррейри в підготовці місій та заходів.

Звіт обговорювався в ході Круглого столу ОЕСР «Конкурентоспроможність Євразії» 20 листопада 2018 року в Парижі, Франція.

Резюме

Україна залишається однією з найменш енергоефективних країн Європи з найвищим рівнем енергоємності з-поміж інших Договірних Сторін Енергетичного Співтовариства. Історично вона була одним із найбільших виробників вуглеводнів у континентальній Європі та партнером із транзиту енергоресурсів (переважно природного газу та нафти) до сусідніх країн. Однак після Євромайдану та початку конфлікту на Донбасі у 2014 році енергобезпека та стабільність України опинилися під загрозою. Ефективне використання енергоресурсів у поєднанні з субсидованими цінами та тривалими політичними проблемами викликали потребу в невідкладному та стійкому реформуванні відповідного сектора.

У 2015 році Україна продемонструвала готовність розробити нормативно-правову базу для досягнення енергоефективності за допомогою ринкового підходу. Країна виконувала вимоги кількох міжнародних угод, включно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, яка вимагала зниження енергоємності та реалізації ринкових реформ у секторі. З-поміж політичних шляхів досягнення вказаної мети ОЕСР запропонувала розвинути мережу енергосервісних компаній (ЕСКО), щоб сприяти підвищенню енергоефективності в Україні, водночас створивши ринкові умови для залучення приватного сектора. Експертна оцінка ОЕСР містила необхідні рекомендації для уряду в чотирьох політичних сферах для стимулювання розвитку ринку ЕСКО (OECD, 2015). У цій записці наводиться огляд чотирьох напрямів політики для цілей оцінювання ходу виконання:

1. пропозиція — полегшення доступу до фінансування;
2. попит — запровадження стимулів для інвестицій у заходи з енергоефективності;
3. урівноваження попиту та пропозиції — координація та розбудова спроможності учасників ринку; та
4. обізнаність — підвищення рівня обізнаності громадян і популярності моделі ЕСКО.

Загальна оцінка роботи України над сталою нормативно-правовою базою для ЕСКО протягом останніх трьох років відносно позитивна. Хоча прогрес реалізації рекомендованих заходів залишається нерівномірним, за всіма чотирма напрямками простежується певний рівень реалізації, оскільки були вжиті різні заходи для подальшого розвитку.

Україна досягла прогресу в покращенні **доступу до фінансування** для ЕСКО, який вважався однією з головних перешкод у 2015 році. Україна запровадила низку державних програм фінансової підтримки, спрямованих на вдосконалення реалізації заходів з енергоефективності, в тому числі «теплі кредити», програма IQenergy та Фонд енергоефективності (ФЕЕ). Крім того, Україна впровадила примірний енергосервісний договір, як рекомендувалося у 2015 році. Водночас на національному рівні бракує тренінгів і програм розбудови потенціалу для оцінювання енергосервісних проектів, спеціально призначених для персоналу банків, хоча окремі банки почали самостійно підвищувати свою спроможність. У 2015 році такі тренінги і програми були визнані критично важливими для покращення доступу до фінансування.

Що стосується **стимулювання попиту**, слід відзначити зусилля України у плані інформування про потенціал послуг ЕСКО в підвищенні енергоефективності. У 2015 році ОЕСР рекомендувала створити стимули для підвищення попиту на послуги ЕСКО в бізнесі, в тому числі цільові субсидії, ваучери та податкові пільги, пов'язані з енергоаудитами. З того часу Україна впровадила нормативно-правові акти для досягнення енергоефективності, зокрема, щодо популяризації сертифікатів енергоефективності для нових і наявних будівель. На жаль, недостатньо зусиль було докладено для забезпечення цільової підтримки та стимулів для співпраці малих підприємств із ЕСКО. Державний сектор фактично залишається основним фактором зростання попиту на послуги ЕСКО, і реалізація багатьох проектів з енергоефективності покладається на субнаціональні органи влади, яким бракує спроможності здійснювати складні проекти.

Щоб сприяти **врівноваженню попиту та пропозиції** на ринку ЕСКО, необхідна подальша ефективна координація, а також підвищення кваліфікації ЕСКО. З цією метою ОЕСР рекомендувала Україні проводити консультації з ЕСКО та іншими учасниками енергетичного ринку та підтримувати створення ринкових посередників. З того часу уряд тісно співпрацює з ЕСКО в рамках української асоціації ЕСКО, щоб оцінити бізнес-потреби та усунути прогалини. У ході моніторингу також було виявлено, що тривають зусилля зі стандартизації енергосервісних договорів, чому сприяв запуск онлайн-платформи публічних закупівель *ProZorro* у 2016 році. Україна також досягла значного прогресу у сфері заміни організацій житлово-комунального господарства на об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) для управління таким типом житла. Вони вважаються ключовою відправною точкою для ЕСКО для досягнення консенсусу між жителями та прискорення процедур. Крім того, Україна започаткувала кілька програм, які пропонують ОСББ кращі умови фінансування проектів з енергоефективності порівняно з окремими власниками житла.

Україна також досягла значного прогресу у сфері **підвищення рівня обізнаності** щодо ЕСКО. Однією з основних виявлених проблем стало забезпечення розуміння клієнтами не тільки потенційних переваг заходів з енергозбереження, а й принципів роботи моделей ЕСКО. Це вимагає контролю за якістю послуг ЕСКО, щоб завоювати довіру клієнтів. Група моніторингу відзначила, що Україна досягла певного прогресу у сфері кваліфікаційних стандартів у рамках ФЕЕ, хоча вони не розроблені спеціально для ЕСКО. Потенційні користувачі енергетичних послуг в Україні все ще не можуть вимагати від ЕСКО надання документів про сертифікацію або підтвердження їхнього досвіду у сфері виконання енергосервісних договорів. В Україні також започаткували низку кампаній з підвищення рівня обізнаності та розбудови потенціалу, щоб популяризувати енергопослуги, зокрема серед регіональних і місцевих органів влади. Зокрема, Держенергоефективності спільно з місцевими органами влади створили національну базу даних попередніх і потенційних проектів ЕСКО, пов'язаних із термомодернізацією державних установ. У 2016 році була розпочата робота над єдиною базою даних ЕСКО (esco.org.ua).

У загальному, вслід відзначити зусилля України у плані розвитку ринку ЕСКО для підтримки переходу до енергоефективності та розширення господарської діяльності. Однак необхідно докласти більше зусиль для використання нерозкритого потенціалу ринку приватних ЕСКО. У цій записці наводяться рекомендації щодо подальших кроків для кожного з чотирьох напрямів політики, а також окремі підходи на прикладі країн ОЕСР. Огляд рекомендацій представлений у Таблиці 1.

У подальшому Україна може зробити більше для вдосконалення нормативних основ довгострокового фінансування, щоб полегшити **доступ до фінансування** для розвитку ЕСКО. Внесення змін до Бюджетного кодексу та залучення Державного фонду регіонального розвитку для розширення фінансування проектів з енергоефективності можуть зміцнити становище ЕСКО в державному секторі. Оскільки ЕСКО мають обмежені основні засоби, надання їм дозволу використовувати майбутні грошові надходження в ролі забезпечення, а також розроблення додаткових гарантій можуть розширити їхні фінансові можливості. Крім того, впровадження енергосервісних договорів стало чудовою відправною точкою для запуску дрібних проектів, однак необхідно розробити типові договори, щоб створити різні види схем оплати та заощадження, а також надати підтримку масштабним проектам. Подальше інвестування в навчання та програми розбудови потенціалу для фінансових установ також допоможе таким установам розробити кращі продукти для ринку ЕСКО.

Для подальшого **стимулювання попиту** уряд України має створити стимули, щоб компанії та домогосподарства використовували послуги ЕСКО. Реалізація реформи ціноутворення в енергетичному секторі та підвищення тарифів до рівня окупності витрат створить додаткові інвестиції та забезпечить доступ до капіталу для модернізації інфраструктури. Що найважливіше, реформа ціноутворення допоможе уникнути неправильних цінових сигналів щодо використання енергоресурсів. У подальшому для підвищення попиту серед приватних зацікавлених сторін рекомендується вдосконалити нормативно-правову базу для реалізації проектів ЕСКО та створення фінансових стимулів для зниження початкових витрат. Наявні програми для стимулювання енергоефективної модернізації можна зміцнити за рахунок додавання таких функцій, як енергоаудити житла та кредити на заміну й модернізацію обладнання. Нормативне запровадження енергоаудитів і сертифікації будівель може сприяти використанню послуг ЕСКО власниками житла та жителями.

Таблиця 1. Удосконалення нормативно-правової бази щодо ЕСКО — подальші кроки

Рекомендовані заходи після 2018 року	
Пропозиція — Доступ до фінансування	<ul style="list-style-type: none"> • Визначення спеціальних програм державної фінансової підтримки ЕСКО • Стимулювання диверсифікації комерційного банківського фінансування для ЕСКО • Визначення проєктів з енергоефективності окремим рядком бюджету в Бюджетному кодексі • Розширення фінансування у сфері енергоефективності через Державний фонд регіонального розвитку • Розвиток гарантій і підтримки для забезпечення позик • Диверсифікація примірних енергосервісних договорів • Поглиблення розуміння роботи ЕСКО комерційними банками
Попит — Стимули для інвестицій	<ul style="list-style-type: none"> • Реалізація реформ ціноутворення в енергетичному секторі та ринкових реформ • Удосконалення нормативно-правової бази для реалізації проєктів ЕСКО з приватними зацікавленими особами • Створення стимулів для зниження початкових витрат для компаній • Підтримка проведення енергоаудитів для реалізації заходів з енергоефективності • Використання сертифікації будівель для прискорення енергоефективної модернізації
Урівноваження пропозиції та попиту — Координація	<ul style="list-style-type: none"> • Прискорення розвитку навичок через передачу знань з-за кордону • Розгляд можливості впровадження стандартизованого протоколу вимірювання та верифікації (ВВ) • Зміцнення спроможності національних ринкових посередників, які пропонують послуги на території України • Моніторинг і регулювання тендерів для укладення енергосервісних договорів через ProZorro • Подальше стимулювання використання ОСББ послуг ЕСКО
Обізнаність — Популяризація	<ul style="list-style-type: none"> • Єдині вимоги щодо кваліфікаційних стандартів для ЕСКО • Надання інформації про роботу з ЕСКО в ході технічних тренінгів • Повідомлення про енергетичні та фінансові заощадження реалізованих проєктів • Створення та запуск єдиної бази даних ЕСКО

Можна докласти більше зусиль до **врівноваження попиту та пропозиції** для ефективною координації діяльності учасників ринку ЕСКО. Подальшому розвитку ринку ЕСКО в Україні може сприяти подальше заохочення ринкових посередників (зокрема, УАЕСКО) до медіації між постачальниками та споживачами, а також розвиток навичок ЕСКО та надання ОСББ рекомендацій щодо інвестування в подальший розвиток ринку ЕСКО в Україні. Розвиток навичок у секторі може прискорити передача знань із-за кордону. Вона передбачає привабливості іноземних ЕСКО на внутрішній ринок і сприяння їхньому партнерству з місцевими фірмами, однак це вимагатиме подальшого вдосконалення загальних умов ведення бізнесу. Крім того, запровадження загальноприйнятого протоколу ВВ спростить порівняння різних ЕСКО та оцінювання пропонованих ними послуг. Слід додатково розглянути можливість використання платформи *ProZorro* для моніторингу та регулювання тендерів на укладення енергосервісних договорів, щоб стандартизувати договори та сприяти розвитку конкуренції між ЕСКО у сфері розроблення передових технічних рішень.

Україні слід продовжити роботу над **підвищенням рівня обізнаності** щодо переваг ЕСКО. Необхідно ознайомити з моделлю ключових гравців, у тому числі банки і клієнтів, для підвищення довіри та забезпечення довгострокового зростання ринку. Для досягнення цієї мети Україні могло б допомогти встановлення єдиних кваліфікаційних стандартів для ЕСКО та розроблення програм розбудови потенціалу

для технічних тренінгів. Єдиний портал проектів ЕСКО з фактами та цифрами, що їх ілюструють енергетичні та фінансові заощадження виконаних проектів, не тільки спростив би доступ до інформації для всіх учасників ринку, а й міг би перетворитися на інструмент для контактування інвесторів із власниками будівель, які бажають отримати послуги ЕСКО.

Нарешті, необхідно підкреслити, що субсидовані ціни на енергоресурси, напевне, залишаються найважливішим фактором, який негативно впливає на потенціал реформ у сфері енергоефективності. Україні слід і далі рухатися в напрямку цін, які враховують витрати, та перегляду програм соціальної допомоги, пов'язаних із енергоресурсами, щоб ще більше заохочувати до енергозбереження. Крім того, критично важливе значення має подальше покращення загальних умов ведення бізнесу та зниження рівня правової, інституційної й політичної невизначеності, оскільки складність і довготривалість проектів ЕСКО робить їх особливо вразливими для таких ризиків. Таким чином, на додачу до рекомендацій для ЕСКО, наведених у цій записці, Україна має й надалі боротися з корупцією, зміцнювати верховенство права та реформувати державне врядування відповідно до міжнародних стандартів. Необхідно захистити енергетичний сектор від політичного втручання, щоб створити умови ведення бізнесу, які сприяли б розвитку місцевих ЕСКО, та привабити внутрішні й іноземні інвестиції в підвищення енергоефективності.

Скорочення і аббревіатури

Скорочення	Значення
ОСББ	Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку
ANESE	Асоціація енергосервісних компаній Іспанії
млрд м ³	Мільярд кубічних метрів
ЄБРР	Європейський банк реконструкції та розвитку
ELENA	Європейська місцева енергетична допомога
EE	Енергоефективність
ДЕЕ	Директива про енергоефективність (2012/27/ЄС)
ФЕЕ	Фонд енергоефективності
ЕСД	Енергосервісний договір
ЕСКО	Енергосервісна компанія
ЕСУ	Енергетична стратегія України
EUR	Євро (валюта)
ЄС	Європейський Союз
Е5Р	Східноєвропейське партнерство з енергоефективності та довкілля
GBP	Фунт стерлінгів (валюта)
ВВП	Валовий внутрішній продукт
GLA	Адміністрація Великого Лондона
ВНД	Валовий національний дохід
ОВК	Опалення, вентиляція та кондиціонування
ІСР	Проект зі зміцнення довіри інвесторів
МФУ	Міжнародні фінансові установи
МВФ	Міжнародний валютний фонд
IPMVP	Міжнародний протокол вимірювання та верифікації ефективності
LEEF	Лондонський фонд енергоефективності
LBNL	Національна лабораторія ім. Лоуренса в Берклі
LIEN	Мережа великих підприємств в енергетиці
МСЕЕ	Мінімальні стандарти енергоефективності
млн т н.е.	Млн тонн нафтового еквіваленту
МВт·год	Мегаватт-година
ВВ	Вимірювання та верифікація
НАЕСКО	Національна асоціація енергосервісних компаній
НБУ	Національний банк України
НПДЕЕ	Національний план дій з енергоефективності
NEFCO	Північна екологічна фінансова корпорація
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
O&M	Експлуатація та технічне обслуговування
ГРП	Група реалізації проекту

ПКС	Паритет купівельної спроможності
PSEEF	Програма енергоефективності в державному секторі
Держенергоефективності	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України
ДФРР	Державний фонд регіонального розвитку
SIDA	Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку
МСП	Малі та середні підприємства
ТДж	Тераджоуль
т н.е.	тонна нафтового еквіваленту
ЗПРЕ	Загальна пропозиція первинної енергії
ТВт·год	Терават-година
грн	Українська гривня (валюта)
ПРООН	Програма розвитку ООН
UREEFF	Українська програма фінансування енергоефективності житла
USD	Долар США (валюта)

Ключові показники Україна

Профіль країни		
Населення (2016 р.)		42 760 500
Площа (2016 р.)		603 550 км ²
Очікувана тривалість життя при народженні (2016 р.)		71 рік
ВВП на душу населення, в поточних цінах (2016 р.)		2 097 дол. США
Реальний ВВП, в поточних цінах (2016 р.)		93,27 млрд дол. США.
Приріст реального ВВП (річна зміна у відсотках) (2016 р.)		2,3 %
ВНД, метод Атласа, в поточних цінах (2016 р.)		98,63 млрд дол. США.
ВНД на душу населення, метод Атласа, в поточних цінах (2016 р.)		2 310 дол. США
Інфляція, дефлятор ВВП (річна зміна у відсотках) (2016 р.)		17,1 %
Експорт товарів і послуг, частка ВВП (2016 р.)		49 %
Експорт товарів і послуг, частка ВВП (2016 р.)		56 %
Платіжний баланс, частка ВВП (2016 р.)		-4,7 %
Споживчі ціни (річна зміна у відсотках) (2016 р.)		13,9 %
Рівень безробіття (2016 р.)		9,3 %
Місце в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу-2018»		76/ 190
Енергетична статистика		
Виробництво електроенергії (2015 р.)		61,61 млн т н.е
Чистий імпорт (2015 р.)		30,13 млн т н.е
Загальна пропозиція первинної енергії (ЗППЕ) (2015 р.)		90,09 млн т н.е
Енергоємність, (ЗППЕ/ реальний ВВП (за ПКС)) (2016 р.)	0,28 т н.е./ тис. за ПКС у цінах 2005 року в доларах США	
Загальний обсяг кінцевого споживання енергії (2016 р.)		50,83 млн т н.е
Загальний обсяг видобутку газу (2017 р.)		20,5 млрд м ³
Споживання газу (2017 р.)		31,9 млрд м ³
Загальний обсяг виробництва тепла (2015 р.)		378 210 ТДж
Кінцеве споживання тепла (2015 р.)		315 211 ТДж
Загальний обсяг виробництва електроенергії (2015 р.)		163,68 ТВт·год
Споживання електроенергії (2015 р.)		144,89 ТВт·год
Споживання електроенергії на душу населення (2015 р.)		3,21 МВт·год
Статистика ЕСКО		
Кількість ЕСКО (2018 р.)		21
Кількість/ вартість укладених енергосервісних договорів (2016 р.)	20 договорів/ 18 000 000 грн/ 630 000 євро	
Кількість/ вартість укладених енергосервісних договорів (2017 р.)	3 договори/ 2 800 000 грн/ 85 800 євро*	
Кількість/ вартість укладених енергосервісних договорів (січень — серпень 2018 р.)	154 договори/ 159 300 000 грн/ 5 027 000 євро*	

* Розраховано за середньомісячним курсом НБУ станом на серпень 2018 року

Джерела: Інформація, надана Держенергоефективності, серпень 2018 року. МВФ (2017), Світовий економічний огляд, жовтень 2017 року, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/09/19/world-economic-outlook-october-2017>, дата доступу — 30 січня 2018 року; Міжнародне енергетичне агентство (2015), Україна: Показники за 2015 рік, (база даних). Режим доступу: <http://www.iea.org/statistics/statisticsearch/report/?year=2015&country=UKRAINE&product=Indicators>; Naftogaz Europe (2018), 2017 results: Ukraine increased gas production by 450 mcm (+2%), <http://www.naftogaz-europe.com/article/en/2017resultsukraineincreasedgasproductionby450mcm>, дата доступу — 13 лютого 2018 року; Naftogaz Europe (2018), Ukraine's gas consumption decreased by 1.3 bcm in 2017 (-4%), <http://www.naftogaz-europe.com/article/en/ukrainesgasconsumptiondecreasedby13bcm2017>, дата доступу — 13 лютого 2018 року; Світовий банк (2018), Ведення бізнесу-2018, <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>, дата доступу — 30 січня 2018 року; Світовий банк (2018), Профіль країни: Україна, (база даних). Режим доступу — http://databank.worldbank.org/data/Views/Reports/ReportWidgetCustom.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=UKR

Вступ

Коли ОЕСР проводила оцінювання України у 2015 році, країна зіткнулася з рядом викликів, які свідчили про необхідність підвищення енергоефективності. Серед іншого, до них належали застарілий житловий фонд і фонд громадських будівель, застарілі технологічні процеси та зрив постачання газу після початку конфлікту на Сході, враховуючи, що у двох східних областях, контрольованих бойовиками, яких підтримує Росія, розташовані багато енергомістких промислових об'єктів. Крім того, після довгих років використання низьких тарифів на енергоресурси та відсутності обліку енергоспоживання в Україні дуже неефективне, і вказані два фактори перешкоджають швидшій реалізації заходів з енергоефективності. Розмір економічних витрат став особливо явним на тлі серйозної економічної кризи у країні та складної зовнішньої ситуації. Зовнішня вразливість, пов'язана з неефективним використанням енергії, не кажучи вже про екологічні наслідки, проблеми економічного зростання, якості довкілля та енергетичної безпеки — усе це вказує на необхідність значного підвищення рівня енергоефективності.

Протягом останніх років було докладено багато зусиль для виправлення ситуації. Енергоємність ВВП у 2012–2016 роках знизилася на понад 22 % (Урядовий портал, 2017). Це стало можливим у результаті підвищення енергоефективності та структурних змін, які знизили відносну частку більш енергомістких секторів у економіці, особливо важкої промисловості (OECD, 2018). Однак Україна залишається однією з найбільш енергомістких економік у світі¹, а енергоємність її ВВП утричі перевищує середній показник у ЄС (EBRD, 2018).

Застарілі основні засоби залишаються важким тягарем для енергомістких галузей української промисловості. На додачу до проблем у промисловості, спричинених застарілими виробничими засобами та електричними мережами, а також субсидованими цінами на газ, однією з основних причин високої енергоємності в Україні є застарілий і неефективний житловий фонд. Побутовий сектор займає понад третину в загальному обсязі енергоспоживання у країні та значною мірою сприяє неефективному використанню газу (EBRD, 2016). Наприклад, з 18,6 млрд м³ газу, використаного для опалення, у 2017 році було ефективно використано менше половини (7,2 млрд м³) (Мінрегіон, 2017).

Субсидовані ціни на енергоресурси продовжують впливати на потенціал реформ енергоефективності. У 2014 році український уряд розпочав широкомасштабну тарифну реформу, спрямовану на повне скасування субсидій на енергоресурси. У 2014, 2015 і 2016 роках суттєво зросли тарифи на житлово-комунальні послуги. За угодою з МВФ уряд зобов'язався підняти ціни на газ до рівня імпортного паритету.

---

¹ У базі даних Світового банку «Індикатори світового розвитку» Україна стала 12-ою за енергоємністю у 2015 році, серед понад 230 країн, дані про які були доступні. <http://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators#>, дата доступу — 28 червня 2018 року.

Однак уряд посилив схеми цільової підтримки, які мають аналогічний до субсидій ефект, щоб допомогти домогосподарствам (і релігійним організаціям) сплачувати рахунки за житлово-комунальні послуги. Хоча така допомога є важливим рятувальним кругом для вразливих категорій населення, вона не сприяє енергозбереженню. Близько однієї третини домогосподарств отримують часткову компенсацію платежів за комунальні послуги в рамках нормативних обсягів споживання. Це може перешкоджати довгоочікуваній модернізації житлового сектора (OECD, 2018).

Щоб справді підвищити енергоефективність, важливо переглянути програми соціальної допомоги, пов'язаної з енергоресурсами, щоб підвищити стимули для енергозбереження, наприклад, шляхом монетизації неготівкових кредитів, які нараховуються на комунальні рахунки домогосподарств, щоб вони не втрачали пільги, якщо знизять свій обсяг енергоспоживання. Звичайно, подальші інвестиції в лічильники, регулятори, ізоляцію та інші заходи з модернізації — те, над чим працює уряд із донорською підтримкою, — мають знизити потребу в субсидіях.

Крім того, у 2016 році український уряд витратив приблизно в 70 раз більше на субсидії на житлово-комунальні послуги, ніж на енергоефективність. Протягом наступних п'ятнадцяти років Україна планує реалізувати програми модернізації будівель, які перебувають у власності загальнодержавних або місцевих органів влади, що коштуватиме близько 65 млрд дол. США (однак у бюджеті на 2017 рік була закладена тільки невелика частка цієї суми). Це означає, що за відсутності нових інвестицій уряд продовжить більше витратити на змарновані енергоресурси, ніж на підвищення ефективності (Antonenko A., 2018).

Забезпечення енергозбереження — пріоритет для України

Україна має величезну потребу в підвищенні енергоефективності економіки, і уряд визначив підвищення енергоефективності як пріоритетний напрям реформ в енергетичному секторі. У 2015 році Україна розробила Національний план дій з енергоефективності, щоб поступово привести свою політику у сфері енергоефективності у відповідність до європейських практик і вимог, зокрема Директиви 2006/32/ЄС про ефективність кінцевого використання енергії та енергетичні послуги (Вставка 1).

Вставка 1. Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року

Розпорядження № 1228-р «Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року» (НПДЕЕ) було затверджене Кабінетом Міністрів 25 листопада 2015 року. План встановлює індикативні цілі, яких слід досягти до 2020 року: енергозбереження на рівні 9 % середнього показника кінцевого внутрішнього енергоспоживання за період 2005–2009 років, тобто 6,5 млн т н.е. Крім того, був встановлений проміжний показник енергозбереження у 2017 році на рівні 5 %. Планом передбачені конкретні цільові показники для чотирьох основних секторів кінцевого енергоспоживання: побутового сектора (будівлі та енергоспоживання в домогосподарствах, зокрема побутовими приладами), сектор послуг (куди входять громадські будівлі), промисловість і транспорт. Щоб досягти цих цілей, у вказаних секторах передбачається реалізація спеціальних заходів:

- термомодернізація громадських будівель із залученням ЕСКО та використанням енергосервісних договорів (ЕСД);
- запровадження сертифікації енергетичної ефективності, систем енергоаудиту та енергоменеджменту будівель;
- стимулювання інвестицій у термомодернізацію житлових будівель та будівництво будівель із нульовим споживанням енергії;
- встановлення стимулюючих тарифів (регульована база інвестованого капіталу) для бізнесу; та
- проведення кампаній з підвищення обізнаності про енергоефективність.

Джерела: (Energy Reforms, 2015); (SAEE, s.d.); (SAEE, 2017); (Verkhovna Rada, 2015)

Щоб подолати проблеми у сфері енергоефективності, урядова Енергетична стратегія України (ЕСУ)² встановлює стратегічні цілі розвитку паливно-енергетичного комплексу в Україні на період до 2035 року. ЕСУ була розроблена в рамках Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»³, яка, зокрема, передбачає реформування енергетичного сектора та реалізацію програми з енергоефективності. Серед основних цілей ЕСУ — створення «свідомого та енергоефективного суспільства». Очікується, що реалізація ЕСУ пройде у три етапи (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2017):

- 1-й етап. Реформування енергетичного сектора (до 2020 року). 1-й етап зосереджується на реалізації реформ і створенні конкурентного середовища для приваблення інвестицій.
- 2-й етап. Оптимізація та інноваційний розвиток енергетичної інфраструктури (до 2025 року). 2-й етап імплементації Енергетичної стратегії зосереджується на роботі в нових ринкових умовах і фактичній інтеграції ОЕС України з енергосистемою Європи, що суттєво вплине на обґрунтування вибору

² Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», затверджена Розпорядженням КМУ № 605-р від 18 серпня 2017 року.

³ Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», затверджена Указом Президента України № 5 від 12 січня 2015 року.

об'єктів для реконструкції або нового будівництва в енергетичній сфері та на підвищення енергоефективності.

- 3-й етап. Забезпечення сталого розвитку (до 2035 року). 3-й етап ЕСУ спрямований на інноваційний розвиток енергетичного сектора та будівництво нової генерації. Він передбачає інвестиції в нові потужності генерації для заміщення потужностей, що мають бути виведені з експлуатації. Вибір типу генерації залежатиме від прогнозованої цінової кон'юнктури на паливо й інтенсивності розвитку кожного типу генерацій, що сприятиме підвищенню рівня конкуренції між ними; від впровадження смарт-технологій для вирівнювання піків споживання.

ЕСУ передбачає «перехід енергетичного сектора України на ринкові принципи функціонування та конкуренції, що стимулюватиме підвищення ефективності економічної діяльності суб'єктів енергетичного сектора та ефективності використання енергоресурсів суб'єктами господарювання» (SAEE, 2018).

У рамках цих стратегічних планів уряд вживає заходів для підвищення рівня енергоефективності в ряді секторів. На додачу до згаданих вище програм для побутового сектора, органи влади впроваджують стимули для зниження втрат теплової енергії в теплових мережах. Податковим кодексом України (у редакції від 13 серпня 2015 року) також передбачено низку стимулів (зокрема, пільги зі сплати податку на прибуток підприємств, ПДВ і звільнення від сплати акцизу), щоб підтримати капітальні інвестиції в розвиток і модернізацію інфраструктури, проекти з енергозбереження, а також щоб стимулювати розвиток ВДЕ. Крім того, Державною програмою енергоефективності, затвердженою у 2015 році, передбачені пільгові кредити для домогосподарств, які бажають впровадити певні заходи з енергоефективності (OECD, 2018). Податок на викиди також вважається фактором, покликаним стимулювати промислові підприємства інвестувати в енергозбереження та використання ВДЕ. Крім того, були затверджені правила енергетичного маркування побутових приладів для стимулювання до вжиття заходів з енергоефективності (SAEE, 2018). Розвиток ринку ЕСКО слід розглядати в рамках ширшої картини: сталий і швидкий прогрес у сфері енергоефективності вимагатиме реалізації низки політичних реформ, а комплексний підхід гарантуватиме, що інструменти та стимули посилюватимуть один одного, а не працюватимуть над схожими цілями.

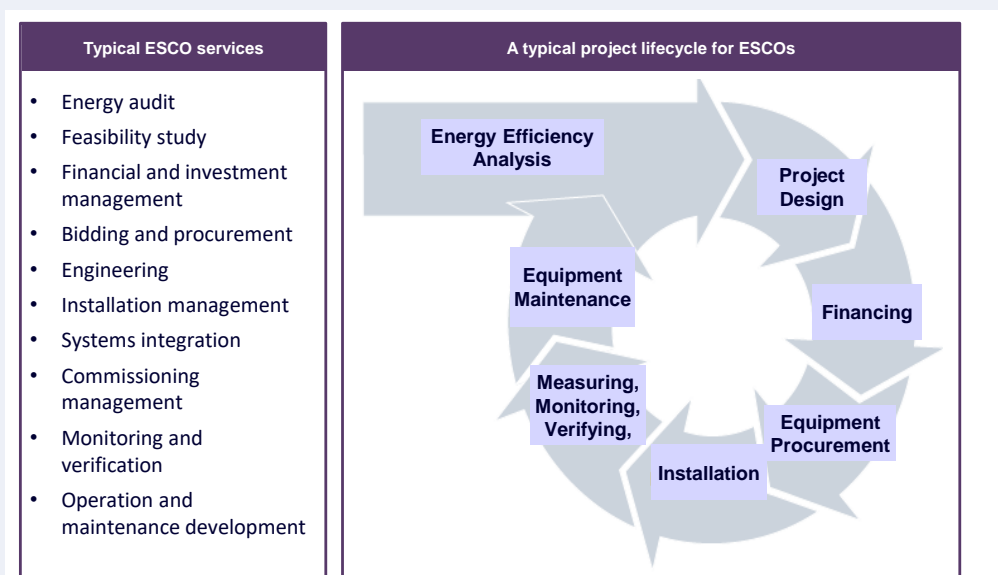
ЕСКО можуть стимулювати інвестиції в енергозбереження та розвиток приватного сектора

Зусилля уряду, спрямовані на розвиток ринку ЕСКО, — це ще один спосіб підтримки заходів з енергозбереження. ЕСКО — це комерційні енергосервісні компанії, які пропонують своїм клієнтам асортимент послуг для розвитку та здійснення інвестицій в енергоефективність (Вставка 2). ЕСКО пропонують широкий асортимент рішень для енергозбереження в рамках механізму фінансування на основі майбутньої економії, де енергоаудит і постачання обладнання — це лише компоненти послуг, що їх можуть надавати ЕСКО. Таким чином, ЕСКО дають змогу розподіляти ресурси приватного сектора для здійснення довгострокових інвестицій в енергоефективність, що має особливо важливе значення в умовах обмежених державних ресурсів в Україні.

Вставка 2. Що таке ЕСКО?

Енергосервісні компанії (ЕСКО) пропонують широкий асортимент послуг для розвитку та здійснення інвестицій в енергоефективність для своїх клієнтів.

Рис. 1. Послуги ЕСКО на кожному етапі реалізації проекту з енергоефективності

ЕСКО можуть фінансувати або сприяти залученню фінансування для реалізації заходів з підвищення енергоефективності або експлуатації енергосистем шляхом надання гарантій заощаджень. ЕСКО здатні запропонувати низку послуг, включно з управлінськими послугами, на всіх стадіях реалізації проекту з енергоефективності — від аналізу енергоефективності та розроблення проекту до моніторингу та технічного обслуговування обладнання. Таким чином, ЕСКО певною мірою беруть на себе ризики, пов'язані з досягненням користувачем енергоефективності, і отримують винагороду за надані послуги, розмір якої (частково або повністю) залежить від досягнення вищого рівня енергоефективності. ЕСКО, як правило, використовують модель енергосервісних договорів, у рамках якої вони гарантують певні енергозаощадження або послуги й таким чином беруть на себе більшість ризиків виконання, які лягають на споживачів енергії.

Навпаки, компанія не вважається ЕСКО, якщо вона тільки продає обладнання або індивідуальні послуги без надання ноу-хау та експертних знань. Постачальник послуг, який не забезпечує фінансування, вимагає від бенефіціара взяти на себе ризик реалізації проекту або не бере на себе обов'язків з енергоменеджменту, також не може вважатися ЕСКО. Оскільки енергетичні послуги завжди потрібно адаптувати до конкретних об'єктів, ЕСКО не можуть продавати свої послуги як універсальне рішення для житлових будівель.

Джерело: Європейська Комісія, Спільний дослідницький центр (без дати), «Energy service companies», режим доступу — <http://iet.jrc.ec.europa.eu/energyefficiency/esco>, дата доступу — червень 2015 року; Econoler (2011), «Energy Efficiency Financing, experience from Canada and Turkey»; Frost &

Sullivan (2013), Dynamics of the Industrial Energy Efficiency Market: A Strategic Perspective. (OECD, 2015). Європейська Комісія/ МФК/ Угода мерів, «ESCO in Ukraine – Can it Pass the Acid Test?» (2018)

У країнах-членах ОЕСР ЕСКО продемонстрували, що вони здатні підвищити рівень енергоефективності завдяки інвестиціям і реалізації проектів на базі ЕСКО, а також стимулювати господарську діяльність, сприяючи розвитку та диверсифікації приватного сектора. Наприклад, за оцінками ANESE, у 2015 році ЕСКО в Іспанії досягли знаного рівня економії для своїх клієнтів у плані енергоресурсів (35,9 %), викидів CO₂ (42,3 %) і витрат (25,7 %) (ANESE, 2016). Водночас розвиток ринку ЕСКО сприяв зростанню МСП, частка яких у загальній кількості ЕСКО, що працюють в Іспанії, становить 85 % (у 2018 році оцінювалася на рівні 118 ЕСКО, ANESE). Це має особливо важливе значення, зважаючи, що розвиток МСП може позитивно вплинути на підвищення конкурентоспроможності економіки та відновлення сталого зростання в Україні (OECD/European Union/EBRD/ETF, 2016).

Ринок ЕСКО в Україні все ще недорозвинений, але має значний потенціал

Перша комерційна ЕСКО («УкрЕСКО») була створена 1998 року за кошти гарантованого державою кредиту ЄБРР і гранту в рамках програми технічної допомоги Європейського Союзу (TACIS). У 2007 році на ринку працювали тільки 2 державні та 1 приватна ЕСКО (Marino, 2010). Наразі ринок ЕСКО в Україні розвинувся, однак залишається досить незначним: у серпні 2018 року у країні нараховувалося 15 ЕСКО. За даними Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності), у 2016 році було укладено 20 енергосервісних договорів на суму 630 000 євро (SAEE, 2018). У 2017 році Україна запустила спеціальний модуль для закупівлі енергетичних послуг. Перші оголошення тендерів були опубліковані в жовтні 2017 року та завершилися укладенням трьох договорів на суму 85 800 євро. За перші вісім місяців 2018 року кількість договорів зросла до 154, а їхня вартість трохи перевищила 5 млн євро. Крім того, у 2017 році уряд виділив приблизно 30 млн дол. США на реалізацію реформ з енергозбереження, половина з яких мала використовуватися в рамках Фонду енергоефективності (Burtovoy & Tretiakov, 2018). Однак державна підтримка недоступна для ЕСКО напряму і надається тільки кінцевим споживачам енергії. Більша частина державної підтримки зосереджується на підвищенні енергоефективності громадських будівель. Потенціал українського ринку ЕСКО оцінюється в 4–8 млрд дол. США, тому самого лише державного фінансування та донорської підтримки недостатньо для реалізації довгострокових і сталих реформ енергоефективності (Burtovoy & Tretiakov, 2018). Щоб усунути вказані прогалини, потрібне залучення приватного сектора та комерційного фінансування.

ОЕСР (2015) виявила, що ЕСКО можуть сприяти підвищенню енергоефективності та водночас створювати можливості для інвестицій, і надала чотири набори рекомендацій щодо стимулювання розвитку ринку ЕСКО. У цій записці оцінюється прогрес у сфері виконання рекомендацій ОЕСР від 2015 року та здійснюється моніторинг чотирьох напрямів діяльності, важливих для розвитку ринку ЕСКО:

1. пропозиція — полегшення доступу до фінансування;
2. попит — запровадження стимулів для інвестицій у заходи з енергоефективності;

3. урівноваження попиту та пропозиції — координація та розбудова спроможності учасників ринку; та
4. обізнаність — підвищення рівня обізнаності громадян і популярності моделі ЕСКО.

Загальна оцінка роботи України над сталою нормативно-правовою базою для ЕСКО протягом останніх трьох років відносно позитивна. Хоча прогрес реалізації заходів залишається нерівномірним, за всіма чотирма напрямками простежується певний рівень реалізації, оскільки були вжиті різні заходи для подальшого розвитку. У таблиці 2 наводиться огляд результатів оцінювання, які докладніше описуються в наступних главах.

Таблиця 2. Огляд результатів оцінювання

Напрямок політики	Загальні рекомендації від 2015 року	Докладні рекомендації від 2015 року	Результати оцінювання у 2018 році	
			Прогрес	Подальші кроки
Пропозиція — Доступ до фінансування	Україна має створити належні умови для полегшення доступу ЕСКО до фінансування	1. Удосконалення правової бази для інноваційного та довгострокового фінансування, а також запровадження програм державної фінансової підтримки		<ul style="list-style-type: none"> Визначення спеціальних програм державної фінансової підтримки ЕСКО Стимулювання диверсифікації комерційного банківського фінансування для ЕСКО Визначення проектів з енергоефективності окремим рядком бюджету в Бюджетному кодексі Розширення фінансування у сфері енергоефективності через Державний фонд регіонального розвитку Розвиток гарантій і підтримки для забезпечення позик
		2. Запровадження моделей енергосервісних договорів		<ul style="list-style-type: none"> Диверсифікація примірних енергосервісних договорів
		3. Запровадження навчання та програми розбудови потенціалу, щоб допомогти місцевим фінансовим установам розуміти та використовувати енергосервісні договори		<ul style="list-style-type: none"> Поглиблення розуміння роботи ЕСКО комерційними банками
Попит — Стимули для інвестицій	Україна повинна впровадити стимулюючу політику та стратегії, щоб збільшити обсяги інвестицій з боку домогосподарств і компаній	4. Створення стимулів для підвищення попиту на послуги ЕСКО в бізнесі		<ul style="list-style-type: none"> Реалізація реформ ціноутворення в енергетичному секторі та ринкових реформ Удосконалення нормативно-правової бази для реалізації проектів ЕСКО з приватними зацікавленими особами Створення стимулів для зниження початкових витрат для компаній
		5. Підтримка використання домогосподарствами послуг ЕСКО		<ul style="list-style-type: none"> Підтримка проведення енергоаудитів для реалізації заходів з енергоефективності Використання сертифікації будівель для прискорення енергоефективної модернізації
Урівноваження пропозиції та попиту — Координація	Україна повинна підвищити рівень координації діяльності учасників ринку та усунути прогалини технічної та фінансової грамотності на ринку ЕСКО.	6. Розбудова спроможності на ринку енергетичних послуг		<ul style="list-style-type: none"> Прискорення розвитку навичок через передачу знань з-за кордону Розгляд можливості впровадження стандартизованого протоколу вимірювання та верифікації (ВВ)
		7. Підтримка ринкових посередників		<ul style="list-style-type: none"> Зміцнення спроможності національних ринкових посередників, які пропонують послуги на території України
		8. Стандартизація енергосервісних договорів та надання покрокових інструкцій для проектів ЕСКО		<ul style="list-style-type: none"> Моніторинг і регулювання тендерів для укладення енергосервісних договорів через ProZorro
		9. Підтримка створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків		<ul style="list-style-type: none"> Подальше стимулювання використання ОСББ послуг ЕСКО

Обізнаність — Популяризація	Україна має підвищити рівень обізнаності потенційних клієнтів і регуляторів щодо переваг використання послуг ЕСКО, щоб забезпечити довгострокову довіру з боку всіх сторін.	10. Підтримка контролю якості послуг ЕСКО		Єдині вимоги щодо кваліфікаційних стандартів для ЕСКО		
		11. Розроблення програм із підвищення обізнаності та розбудови потенціалу		Надання інформації про роботу з ЕСКО в ході технічних тренінгів Повідомлення про енергетичні та фінансові заощадження реалізованих проектів		
		12. Створення національної бази даних з безкоштовним і оперативним доступом, яка міститиме інформацію щодо проектів і досвіду ЕСКО		Створення та запуск єдиної бази даних ЕСКО		
		 Виконано	 Майже виконано	 Виконується	 Ініційовано	 Не розпочато

Розуміння потреби в реформах, які виходять за межі ринку ЕСКО, для розвитку потенціалу

Україна продемонструвала різний рівень прогресу у виконанні всіх рекомендацій, погоджених у 2015 році. Зокрема, слід відзначити важливий поштовх до створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, а також реалізацію заходів з підвищення обізнаності та розбудови потенціалу для роз'яснення можливості підвищення рівня енергоефективності в Україні завдяки ЕСКО. Однак подальший прогрес за кожним напрямом діяльності значною мірою залежатиме від змін (або їх відсутності) ширшого інституційного або контрактного середовища, яке все ще характеризується високим рівнем макроекономічної та політичної невизначеності, необхідністю проведення структурних реформ в енергетичному секторі, слабким інституційним забезпеченням і високим рівнем корупції. Ці фактори здійснюють значний вплив на інвестиційну діяльність в Україні та особливо шкодять розвитку ЕСКО, зважаючи на:

- довгий період окупності, характерний для проектів ЕСКО;
- труднощі розроблення енергосервісних договорів і управління ними, оскільки вони передбачають складніші відносини між довірительцем і агентом, які значною мірою залежать від якості результатів моніторингу;
- необхідність існування довіри між учасниками ринку; та
- досі порівняно низькі ціни на енергоресурси в Україні.

Останній фактор має критично важливе значення та, як уже вказувалося, є істотною перешкодою для підвищення рівня енергоефективності та, відповідно, для розвитку ЕСКО. У середині 2018 року ціни на газ для побутових споживачів були значно нижчі за рівень імпортного паритету через щедрі субсидії. Однак навіть для споживачів, які сплачують за ринковими цінами, енергоресурси обходяться досить дешево за міжнародними стандартами. В українські тарифи на енергоресурси зовсім не включається ціна вуглецю.

Відмова від дешевих енергоресурсів має бути поступовою, зважаючи на залежність України від окремих енергомістких секторів, однак у довгостроковій перспективі вирівнювання цін — принаймні для відображення відносного дефіциту та вартості викидів вуглецю — матиме критичне значення для створення міцних основ для діяльності ЕСКО та інших ініціатив у сфері енергоефективності. Вирівнювання цін дасть змогу знизити вартість і більш-менш підвищити окупність будь-якої політичної інтервенції, спрямованої на підтримку енергоефективності. Це також

значною мірою спростить здійснення необхідних інвестицій в енергетичний сектор. Це зовсім не означає, що Україні слід не вживати жодних заходів, поки ціни не досягнуть ринкового рівня, і вона не робитиме цього. Це означає, що необхідно використовувати поступовий підхід, який дає змогу здійснити пілотне впровадження певних ініціатив, а потім за потреби змінити або масштабувати їх. Це також означає, що виробники політики, які працюють над нормативно-правовою базою для ЕСКО і пов'язаними питаннями, мають відстежувати зміни в ширшому інституційному середовищі.

Крім того, Україна повинна гарантувати сприятливий інвестиційний клімат для національних та іноземних інвесторів (OECD, 2016) у тому числі на ринку ЕСКО. Успішне поліпшення урядом загальних умов ведення бізнесу та зниження рівня правової, інституційної та політичної невизначеності матиме важливе значення для розвитку ринку ЕСКО, не тільки шляхом збільшення кількості ЕСКО в Україні, а й шляхом приваблення інвестицій від ЕСКО з країн-членів ОЕСР. Як уже рекомендувала ОЕСР, уряд має зосередитися на удосконаленні правового та бізнес-середовища, щоб забезпечити залучення міжнародного приватного капіталу для розвитку ВДЕ і ЕСКО, що може забезпечити Україну технічними знаннями, ноу-хау та капіталом (OECD, 2018). У цьому контексті галузева політика виступає в ролі важливого додатку, а не замітника належних умов для інвестицій.

Крім того, корупція залишається однією з основних перешкод для сталого розвитку енергетичного сектора. У 2017 році Національне антикорупційне бюро України повідомило, що в енергетичному секторі спостерігається найвищий рівень корупції в економіці, що оцінюється в 11,18 млрд грн загальних збитків (NABU, 2017). Водночас належне врядування — це найперша передумова для викорінення наскрізної корупції та закриття лазівок, які сприяють її поширенню. Таким чином, щоб досягти цільових показників енергоефективності, Україна має й надалі боротися з корупцією, зміцнювати верховенство права та реформувати державне врядування відповідно до міжнародних стандартів. Це має захистити енергетичний сектор від політичного втручання та поліпшити умови ведення бізнесу для подальшого приваблення інвестицій у сектор енергоефективності в цілому та в ЕСКО зокрема.

ГЛАВА 1. Доступ до фінансування

Контекст

ЕСКО пропонують не тільки послуги з реалізації заходів з енергозбереження, а й із фінансування таких заходів. ЕСКО можуть сприяти отриманню доступу до фінансування з боку позикодавців і допомагати споживачам енергії сплатити вартість послуг і початкові витрати за рахунок майбутніх заощаджень, беручи на себе фінансові ризики. ЕСКО можуть покривати всі або певні ризики чи взагалі їх не покривати залежно від того, хто фінансує проект. Це може бути ЕСКО, кредитна установа або клієнт (наприклад, промислові та побутові споживачі, держадміністрації тощо). ЕСКО гарантують певний обсяг річних енергозаощаджень, які можуть бути досягнуті протягом строку дії договору. Договір має чітко визначати наслідки недосягнення гарантованих заощаджень, а також що робитиме ЕСКО з від'ємною різницею між гарантованими та фактичними заощадженнями. У разі перевищення розміру гарантованих заощаджень має бути чіткий опис розподілу надлишкових заощаджень (понад гарантований рівень) між клієнтом і ЕСКО.

Доступ до фінансування необхідний для розвитку ринку ЕСКО. В умовах надання кредитів проектам ЕСКО часто вказується середньо- або довгостроковий період кредитування, щоб забезпечити окупність, оскільки платежі нараховуються тільки після досягнення майбутніх заощаджень. Довгостроковим проектам може знадобитися понад п'ятнадцять років, щоб досягти окупності. Ринки на стадії виникнення та недорозвинені ринки з недостатнім досвідом використання бізнес-моделей ЕСКО й обмеженими схемами фінансування можуть струмувати реалізацію заходів з енергоефективності.

Огляд рекомендацій від 2015 року

У 2015 році доступ до фінансування був визнаний основною перешкодою для розвитку ринку ЕСКО. Проблема ще більше ускладнюють нестабільне середовище діяльності банків і обмежена обізнаність місцевих фінансових установ зі схемами фінансування ЕСКО. У той час ЕСКО могли брати кредити тільки в банках і на строк, що не перевищує один рік. Крім того, через тодішній нестабільний фінансовий стан банків ЕСКО змушені були сплачувати процентні ставки в розмірі 20–25 %, а подекуди — навіть 30 % порівняно з 5 % в інших країнах. Місцевим банкам бракувало обізнаності з бізнес-моделями ЕСКО та умовами кредитування енергосервісних договорів. Як наслідок, ЕСКО переважно залежали від проектів фінансованих міжнародними фінансовими установами (МФУ) та іншими іноземними донорами.

У цьому контексті ОЕСР запропонувала три кроки для створення належних умов, щоб полегшити доступ ЕСКО до фінансування:

Крок 1. Удосконалення правової бази для інноваційного та довгострокового фінансування, а також запровадження програм державної фінансової підтримки. Він передбачав надання державної підтримки та розроблення засобів фінансування для довгострокових схем, забезпечення довіри та пристосування фінансових продуктів до потреб ЕСКО.

Крок 2. Запровадження моделей енергосервісних договорів. Рекомендувалося розробити примірні договори, зокрема договори гарантованого заощадження та спільного заощадження. Примірні договори можуть бути корисними для реалізації проектів зі схемами оплати за рахунок майбутніх заощаджень і можуть допомогти подолати низький рівень обізнаності щодо реалізації проектів ЕСКО. Стандартизація енергосервісних договорів також може сприяти виникненню довіри до того, що такі платежі будуть здійснені.

Крок 3. Запровадження навчання та програм розбудови потенціалу, щоб допомогти місцевим фінансовим установам розуміти й використовувати енергосервісні договори. Підвищення спроможності місцевих фінансових установ дасть змогу банкам краще розраховувати ризики та диверсифікувати кредитні портфелі, адаптовані для ЕСКО.

Результати моніторингу у 2018 році

Крок 1. Удосконалення правової бази для інноваційного та довгострокового фінансування, а також запровадження програм державної фінансової підтримки

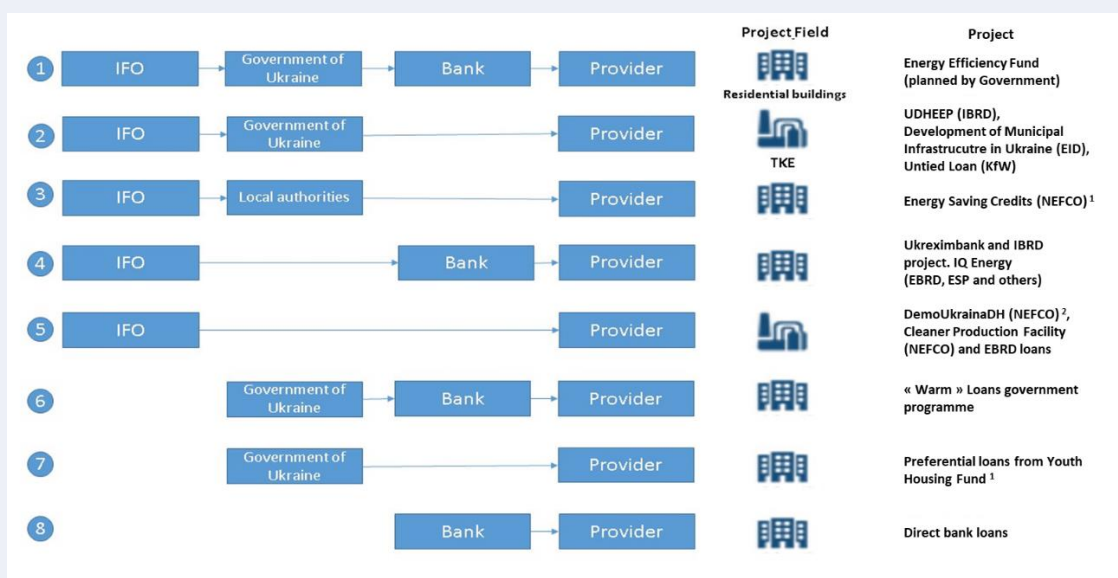
За результатами опитування ПРООН серед 14 ЕСКО в Україні у 2017 році, фінансові бар'єри залишаються головними перешкодами для розвитку ринку ЕСКО. До них належать високі процентні ставки, відсутність довгострокових кредитів комерційних банків і нездатність банків визнати відсутність ліквідних активів для ЕСКО, що не дає їм отримати комерційні кредити (UNDP, 2017).

У 2018 році ОЕСР визначила низку проблем, пов'язаних з фінансуванням для потенційних користувачів послуг з енергоефективності в Україні. По-перше, строк доступності фінансування (строк погашення позики) часто дуже короткий і не відповідає потенційним періодам окупності капітальних інвестицій (як для ВДЕ, так і для енергоефективності). По-друге, вартість фінансів залишається дуже високою (до 30 % у національній валюті, а валютні позики вразливі до валютного ризику). Нарешті, діють дуже високі вимоги щодо забезпечення для позичальників (до 200 %). Часто фінансування просто недоступне через високу ймовірність настання кредитного ризику, що виражається в дедалі більшій частці проблемних кредитів у кредитних портфелях і необхідності коригування балансу й нормативу достатності капіталу банків. Комерційні банки майже не надають кредитів державним органам і органам місцевого самоврядування через ризик їх неповернення (OECD, 2018). Крім того, комерційні банки обмежують розмір кредиту низькими пороговими значеннями, що ускладнює для ЕСКО реалізацію великих, довгострокових проектів або кількох проектів відразу. Хоча Україні вдалося досягти прогресу у продовженні строку надання позик до десяти років в окремих випадках, більшість із них досі обмежуються 3–5 роками. Це звужує коло проектів з енергозбереження, які можна реалізувати, до короткострокових покращень.

В Україні запроваджено багато програм державної фінансової підтримки, які сприяють реалізації заходів з енергоефективності. У рамках програми «теплих кредитів» власники житла можуть отримати від держави часткове відшкодування банківських кредитів, узятих на реалізацію певних заходів з енергозбереження. Починаючи з 2014 року понад 480 000 домогосподарств інвестували понад 6,6 млрд

грн (близько 210 млн євро⁴) у рамках згаданої програми (SAEE, 2018). Подібним інструментом меншого масштабу є програма «IQ Energy», яка надає фінансову підтримку домогосподарствам, котрі купують енергоефективне обладнання. Програма «IQ Energy» була започаткована ЄБРР за підтримки ЄС, ЕЗР, Швеції й Австрії. Крім того, доступні інші програми фінансування, зокрема програми, які реалізуються Північною екологічною фінансовою корпорацією (NEFCO) для підвищення енергоефективності громадських будівель, Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву та місцевими органами влади (Вставка 3).

Вставка 3. Схеми фінансування проєктів з енергоефективності в Україні

Джерело: Адаптовано на основі даних (UNDP, 2017).

Примітки:

1. В Україні діють близько 100 проєктів ЕСКО. Позики надаються виключно органам місцевого самоврядування. Докладнішу інформацію див. за посиланням: https://www.nefco.org/sites/nefc.org/files/pdf-files/nefc_esc2013_eng_screen_final.pdf

2. Програма «DemoUkrainaDH» діє в рамках Програми кредитування «Чисте виробництво» та фінансує тільки демонстраційні проєкти, які реалізуються місцевими теплокомуненерго, з метою демонстрації сучасної та енергоефективної технології централізованого опалення. Фінансування являє собою суміш позик NEFCO, гранту Уряду Швеції та принаймні 15% ресурсів теплокомуненерго. Див.: https://www.nefco.org/sites/nefc.org/files/pdf-files/nefc_cleaner2015eng_lores.pdf

Пропонуючи ресурси для стимулювання реалізації заходів з енергоефективності, такі програми державної фінансової підтримки не надають прямої підтримки ЕСКО. Ці програми кредитування заохочують споживачів енергії реалізувати заходи з енергоефективності, але вони недоступні для ЕСКО як позичальників і не заохочують споживачів енергії працювати з ЕСКО. Доступні схеми кредитування не

⁴ За курсом НБУ, чинним станом на серпень 2018 року.

пропонують нетрадиційних варіантів фінансування, такі як форфейтинг або схеми гарантування кредитів для довгострокового фінансування.

Фонд енергоефективності (ФЕЕ) — це новостворена установа, яка контролюється Кабінетом Міністрів України та донорами (ЄС і Німеччина). ФЕЕ планує розпочати свою діяльність в Україні на початку 2019 року та дасть можливість розширити підтримку реалізації заходів з енергоефективності в Україні, насамперед зосереджуючись на багатоквартирних будинках. Розмір ФЕЕ складатиме понад 140 млн євро, і він надаватиме гранти (починаючи, в середньому, з 50 %) безпосередньо ОСББ. З огляду на характер моделей ЕСКО (розподіл доходів від енергозаощаджень і ризиків) їм буде дуже складно конкурувати зі схемою, яка надає такі гранти. Як наслідок, у найближчі кілька років ринкові можливості для ЕСКО у плані інвестицій і укладання енергосервісних контрактів у побутовому секторі України можуть скоротитися. Однак очікується значне зростання ринку певних послуг, у тому числі енергоаудиту, технічного проектування та встановлення енергоефективних матеріалів і обладнання.

У багатьох країнах-членах ОЕСР фонди енергоефективності можуть використовуватися для диверсифікації схем фінансування. Наприклад, у Великій Британії Лондонський фонд енергоефективності (LEEF), який розпочав роботу у 2011 році, фінансує проекти, пов'язані з енергоефективною модернізацією наявних будівель, систем комунального та централізованого опалення та охолодження, а також дрібних установок, які працюють на ВДЕ. Кошти LEEF істотно підвищили рівень використання приватної та державної фінансової підтримки в рамках схеми. LEEF переважно надає кредити першої черги, іноді — мезонінні кредити та часткові інструменти. Позичальниками можуть бути державний сектор, приватний сектор (власники будівель або ЕСКО) або спільні підприємства. В Україні, зважаючи на обмежений розмір ФЕЕ на початковому етапі, слід розглянути можливість використання інших державних фондів, таких як Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) для фінансування або залучення позикових коштів для проектів ЕСКО.

Держенергоефективності наразі розглядає зелені облігації як можливу модель приваблення інвестицій в енергоефективність і ВДЕ. Це може допомогти скоротити дефіцит фінансування та мобілізувати інвестиційні ресурси, підвищити спроможність місцевих органів влади долучатися до проектів з енергоефективності та ВДЕ і потенційно розширити сферу діяльності ЕСКО. Оскільки чинне законодавство обмежує використання цього фінансового інструмента, щоб запровадити зелені облігації, до нього слід внести зміни. У країнах-членах ОЕСР уряди підтримують розроблення та гармонізацію настанов і визначень зелених облігацій. Наприклад, Франція запровадила зелене маркування для інвестиційних фондів, що узгоджується з принципами зелених облігацій, а на рівні ЄС підтримка фінансування на основі зелених інвестицій за рахунок зближення стандартів зелених облігацій на основі ринкових ініціатив передбачена порядком денним ЄС у рамках Союзу ринків капіталу. Інші країни також активно створюють умови для агрегації та зеленої сек'юритизації, перетворення зелених активів на цінні папери. У Мексиці наразі реалізується демонстраційна програма зеленої сек'юритизації для підвищення енергоефективності, фінансована Міжамериканським банком розвитку (ОЕСД, 2017).

Нещодавно прийняті законодавчі акти в Україні вдосконалили правову основу, що може спростити доступ ЕСКО до державних коштів. Законодавство, прийняте у 2015

році, зі змінами від 2017 року дозволяє державним органам здійснювати закупівлі енергетичних послуг із залученням ресурсів приватного сектора (ЕСКО) для громадських будівель (Вставка 4). Указані зміни також установлюють правила закупівлі енергетичних послуг для громадських будівель через платформу закупівель ProZorro. Дозволивши купувати енергетичні послуги в ЕСКО, уряд може взяти на себе провідну роль у реалізації та фінансуванні проектів ЕСКО, що допомагає відстежувати проекти ЕСКО.

Вставка 4. Нова нормативно-правова база щодо ЕСКО для масштабної термомодернізації

Закон України № 1980-VIII «Про внесення змін до Закону України “Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб’єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації”» вдосконалює нормативно-правову базу щодо діяльності ЕСКО та встановлює конкретні правила та порядок закупівлі енергетичних послуг. Закон передбачає поширення сфери дії енергосервісних договорів на термомодернізацію громадських будівель, дозволяючи використовувати приватні інвестиції для реалізації заходів з енергоефективності у школах, лікарнях та інших громадських закладах. Основні положення Закону також передбачають:

- можливість одночасної закупівлі енергетичних послуг для кількох будівель;
- можливість укласти енергосервісні договори на строк до 15 років;
- усунення обмеження суми річних платежів постачальнику послуг ЕСКО;
- продовжений строк переговорів щодо істотних умов енергосервісного договору;
- вимога щодо публікації оголошень про тендер ще й англійською мовою; та
- зміни процедурних аспектів закупівель енергетичних послуг.

Закон спрямований на подальше приваблення інвестицій МФУ та приватного сектора у проекти ЕСКО.

Джерела: CMS Law-Now, 2017. “Ukraine: New Investment Opportunities in Large-Scale Energy Modernisation”. Режим доступу: http://www.cms-lawnow.com/ealerts/2017/04/ukraine-new-investment-opportunities-in-largescale-energy-modernisation?cc_lang=en; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, 2017. «Закон, який дозволить ЕСКО-компаніям продовжувати інвестувати в термомодернізацію бюджетних установ, підписано Президентом України». Режим доступу — <http://sae.gov.ua/uk/news/1699>

Що стосується реалізації, захист ЕСКО, які працюють із державними установами, оцінюється як слабкий через відсутність знань бюджетного та іншого законодавства з боку ЕСКО. Згідно з деякими змінами до Бюджетного кодексу (Закон України № 328-VIII від 09.04.2015 року), ЕСКО наразі мають надзвичайні привілеї, які нівелюють ризики бюджетного планування на річній основі. Починаючи з 2015 року, відповідно до статті 22 Бюджетного кодексу, платежі для ЕСКО є «захищеними видатками». Однак, попри позитивні зрушення, ЕСКО та банки вважають, що за бюджетним законодавством ЕСКО складно позиватися до суду щодо платежів, пов’язаних із багаторічними проектами. Тоді як договори ЕСКО зазвичай діють

кілька років, місцеві бюджети приймаються на річній основі. Згідно з Бюджетним кодексом України, платежі за енергопослуги підлягають примусовому стягненню, тільки якщо вони були передбачені відповідним бюджетом. Відсутність окремого рядка в бюджеті щодо проектів з енергоефективності стримує розвиток ринку.

Крок 2. Запровадження моделей енергосервісних договорів (ЕСД)

Україна впровадила примірний енергосервісний договір у листопаді 2015 року⁵. Він доступний у мережі Інтернет для безкоштовного використання. Перші енергосервісні договори на основі примірного договору були підписані у 2016 році. Наразі в Україні є тільки один примірний договір, який можна адаптувати до потреб партнерів нових проектів. Хоча це дуже гнучкий підхід, сторонам договору може бути складно визначити найкращу платіжну схему та відповідно адаптувати договори, оскільки схеми фінансування ЕСКО не дуже поширені. Це особливо стосується власників житла, які вперше реалізують проект, тоді як постачальники енергетичних послуг матимуть більше досвіду. Україна також запустила проект удосконалення заходів з енергоефективності у громадських будівлях і житлово-комунальному господарстві шляхом створення належної нормативно-правової бази для реалізації проектів ЕСКО (EBRD, 2016). У рамках цього проекту, фінансованого Фондом співробітництва у сфері енергоефективності та довкілля SIDA-ЄБРР-Україна, Україна працює над розробленням інших примірних енергосервісних договорів, а також проведенням навчання з їх використання.

Крім того, щоб забезпечити наявність ефективного форуму для оцінювання та управління необхідними регуляторними реформами у плані енергосервісних договорів, уряд також створив міжвідомчу робочу групу у складі представників Мінрегіону, Мінсоцполітики, Держенергоефективності, а також Координаційного центру з упровадження економічних реформ при Президенті України. Робоча група тісно співпрацює з ЄБРР для подальшої реалізації енергосервісних реформ і допоміжних заходів.

Крок 3. Запровадження навчання та програми розбудови потенціалу, щоб допомогти місцевим фінансовим установам розуміти та використовувати енергосервісні договори

Як згадувалося вище, доступ до фінансування залишається однією з найсерйозніших проблем для ЕСКО в Україні. Доступ до фінансових ресурсів місцевих фінансових установ необхідний для створення ринку, й за наявності тільки державного та донорського фінансування він буде обмежений. Оскільки гонорар ЕСКО залежить від демонстрації виконання проекту, що може статися протягом довгострокового періоду, моделі енергосервісних договорів можуть бути досить складними, тому важливе значення має розуміння споживачем енергії та ЕСКО розподілу, вимірювання та верифікації заощаджень. Поки ЕСКО завоюють довіру та матимуть професійні досягнення, навчання та програми з розбудови потенціалу допоможуть місцевим банкам кредитувати проекти ЕСКО.

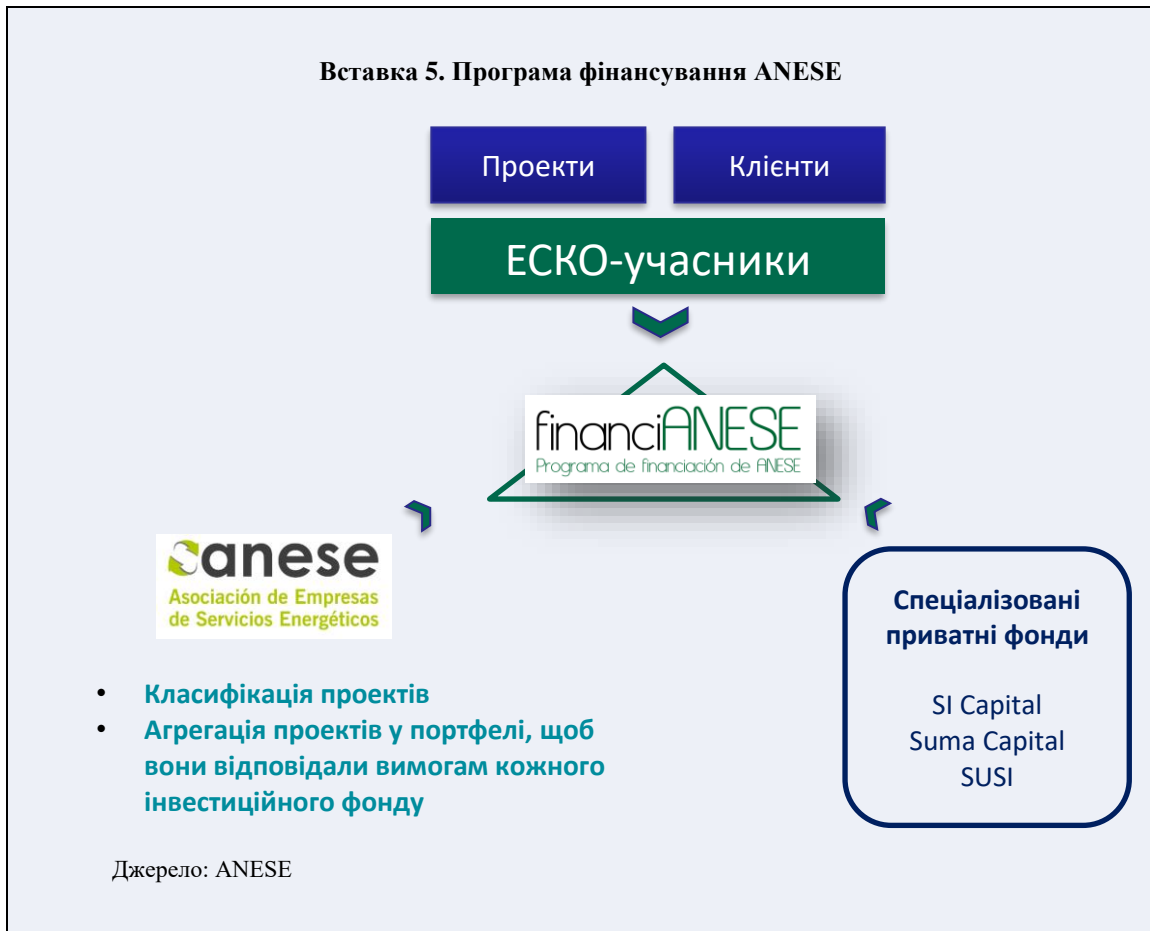
Хоча Україні рекомендували популяризувати ЕСКО та їхні бізнес-моделі, для персоналу банків було створено незначну кількість національних програм навчання

⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Примірного енергосервісного договору» від 21 листопада 2015 року № 845, режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/845-2015-%D0%BF>

та розбудови потенціалу. Національний центр підготовки банківських працівників України — це установа, відповідальна за такі програми, однак вона не пропонує навчання щодо енергосервісних договорів. Україна отримує певну міжнародну підтримку для поширення знань про енергосервісні договори: ЄБРР працює з місцевими банками, щоб навчити персонал краще розуміти складний характер інвестицій в енергоефективність. Окремі банки почали нарощувати внутрішній потенціал для оцінювання проектів з енергозбереження. Наприклад, «Укргазбанк» (90 % капіталу якого володіє Міністерство фінансів) намагається позиціонувати себе як перший екологічний банк України та встановив цільовий показник — фінансувати 30 % ринку чистої енергії у країні. «Укргазбанк» тісно співпрацює з Міжнародною фінансовою корпорацією для розвитку внутрішньої технічної спроможності фінансувати зелені проекти (OECD, 2018).

Крім того, проекти ЕСКО, імовірно, будуть більш привабливими для фінансових установ, якщо вони будуть більшими, що, відповідно, знизить витрати за операціями. ANESE, Асоціація ЕСКО Іспанії, створила програму фінансування, в рамках якої дрібніші проекти класифікуються та об'єднуються для виконання вимог інвестиційних фондів, з якими ANESE домовилася про вигідні умови кредитування. Програма гарантує мінімальний розмір і кваліфікацію проекту за рахунок стандартизованої сертифікації та методології, яка дає змогу гарантувати фінансування проектів, котрі за іншим умов були б нецікавими для банків (див. Вставку 5) (ANESE, 2017).

Вставка 5. Програма фінансування ANESE

Крім того, проект ПРООН «Усунення бар'єрів для сприяння інвестиціям в енергоефективність громадських будівель у малих та середніх містах України шляхом застосування механізму ЕСКО», реалізація якого Мінрегіоном розрахована на 2015–2021 роки, передбачає заходи з навчання, підвищення обізнаності та розбудови потенціалу для банків і ЕСКО, щоб поглибити розуміння бізнес-моделі ЕСКО місцевими банками в Україні та зробити кредитування доступним для ЕСКО за рахунок комерційного фінансування з боку місцевих банків (UNDP, 2015).

Подальші кроки

Стимулювання диверсифікації комерційного банківського фінансування для ЕСКО

Оскільки ЕСКО часто бракує основних засобів або забезпечення у традиційному сенсі цього слова, зарахування майбутніх грошових надходжень у ролі забезпечення зможе розширити їхні можливості отримання фінансування від місцевих банків. Уряд уже розглядає реалізацію регуляторних реформ на підтримку цієї ініціативи; будь-який нормативно-правовий акт має імплементуватися спільно з місцевими банками. Спрощення доступу до комерційного фінансування не тільки полегшує навантаження на бюджет у плані підтримки проектів з енергоефективності, а й дає змогу ЕСКО розширити господарську діяльність та вести кілька проектів одночасно. Як пропонувала ОЕСР (2018), уряд повинен тісно співпрацювати з Національним банком України, щоб знайти шляхи полегшення доступу ЕСКО до банківського

кредитування (наприклад, через фінансовий лізинг або страхування енергозаощаджень).

Поглиблення розуміння роботи ЕСКО комерційними банками

Розбудова потенціалу та підвищення обізнаності місцевих банків може сприяти усуненню бар'єрів для фінансування ЕСКО. Завдяки кращому розумінню складних платіжних схем і кращій обізнаності з моделями енергосервісних договорів, банки зможуть ефективніше адаптувати кредити до потреб ЕСКО як клієнтів. Уряд уже працює над підвищенням рівня обізнаності споживачів енергії про ЕСКО, але ми досі наполягаємо на розбудові потенціалу банків, щоб мобілізувати цей сектор, оскільки доступ до фінансування залишається однією з найсерйозніших проблем для розвитку ринку.

Визначення спеціальних програм державної фінансової підтримки ЕСКО

Слід відзначити зусилля уряду, спрямовані на розроблення схем фінансування для реалізації заходів з енергозбереження, особливо в партнерстві з донорами та міжнародними організаціями, однак такі програми можна поширити на ЕСКО, щоб заохотити споживачів енергії до реалізації проектів через ЕСКО шляхом пропонування відповідних програм державної фінансової підтримки. Хоча уряд вкладає значні фінансові ресурси у стимулювання заходів з енергозбереження, такі ресурси не пропонують жодних можливостей фінансування для ЕСКО. Згідно з правилами надання державної допомоги, можна розглянути запровадження нових окремих інструментів, щоб стимулювати розвиток ринку ЕСКО (наприклад, спрямованих на модернізацію громадських будівель).

Визначення проектів з енергоефективності окремим рядком бюджету в Бюджетному кодексі

Щоб зміцнити позиції ЕСКО під час співпраці з державними установами та гарантувати платежі на їхню користь протягом строку дії договору, слід розглянути можливість внесення змін до Бюджетного кодексу, щоб передбачати витрати на проекти з енергоефективності окремим рядком бюджету. У контексті реформи децентралізації Бюджетний кодекс є правовою базою для бюджетної системи місцевих органів влади та, відповідно, важливим важелем для розширення потенціалу проектів з енергоефективності на субнаціональному рівні. Передбачення витрат на проекти з енергоефективності окремим рядком бюджету обмежить ризики неотримання платежів від субнаціональних органів влади для ЕСКО та підвищить довіру до ринку, оскільки дасть змогу примусово стягувати платежі за енергопослуги.

Розширення фінансування у сфері енергоефективності через Державний фонд регіонального розвитку

ОЕСР (2018) закликала забезпечити належне фінансування проектів з розвитку, які мають право на отримання фінансування в рамках Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), а також можуть звернутися до механізмів спільного фінансування (за наявності достатніх ресурсів) і приватних фондів, у тому числі державно-приватних партнерств (ДПП). Наразі відібрані пропозиції повинні відповідати галузевим квотам: серед іншого, 10 % на енергоефективність державних і комунальних навчальних закладів і 10 % на енергоефективність державних і

комунальних закладів охорони здоров'я. Хоча ці квоти мають надто обмежувальний характер, і процес відбору проектів далекий від ідеалу, усе ж існує потенціал для фінансування проектів ЕСКО на субнаціональному рівні через ДФРР. Однак сфера дії ДФРР поширюється тільки на витрати на розвиток і капітальні витрати, і ці кошти не можна використовувати на покриття інших категорій витрат (наприклад, на консультаційні послуги для підготовки та реалізації інвестиційних проектів), які можуть знадобитися для кращого оцінювання та реалізації проектів ЕСКО на субнаціональному рівні. Крім того, не покриваються витрати на технічне обслуговування та ремонт, що їх можуть зазнати ЕСКО, наприклад, під час модернізації будівель. Ширше визначення інвестицій може скоротити дефіцит фінансування в контексті місцевих інвестицій загального призначення, і якщо інвестиції тісно пов'язані з інвестиційним проектом, обмеження можна дещо послабити. Існує можливість підтримки інвестицій на субнаціональному рівні через ДФРР, зокрема інвестиційних проектів з енергоефективності, які реалізуються через ЕСКО.

Розвиток гарантій і підтримки для забезпечення позик

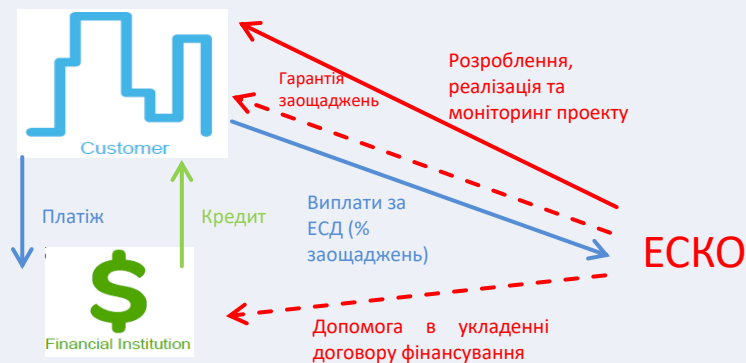
Як указувалося в попередньому звіті ОЕСР, можна використовувати моделі ЕСКО з подальшим розроблення схем, які передбачають належний розподіл як прибутків (від енергозаощаджень), так і ризиків. Ринкам ЕСКО знадобляться певні гарантії та підтримка у плані забезпечення, якого вимагають банки, в контексті роботи з місцевими позичальниками та громадськими будівлями, щоб забезпечити приваблення приватного капіталу для цілей інвестицій. Такі фонди за моделюю ЕСКО могли б робити власні прямі інвестиції та працювати з наявними комерційними фінансовими установами (в ролі керуючих або посередників), якщо такі установи мають досвід оцінювання та інвестування у проекти з енергоефективності. Слід вивчити наявний досвід підвищення енергоефективності комунальних і житлових будівель (ЄБРР), щоб визначити передові практики, перш ніж рухатися в напрямку впровадження масштабних схем на національному рівні (OECD, 2018).

Диверсифікація примірних енергосервісних договорів

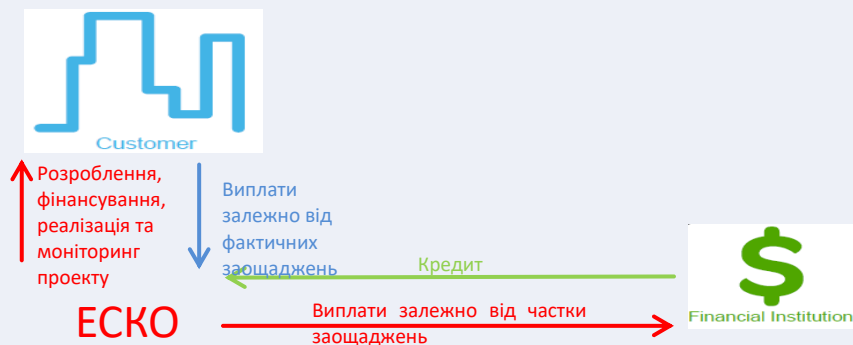
Запровадження в Україні примірного енергосервісного договору стало чудовою відправною точкою для реалізації дрібних проектів. Оскільки ЕСКО можуть братися за більші проекти, подальше розроблення примірних енергосервісних договорів із різними типами схем заощаджень, наприклад, із гарантованими заощадженнями та спільними заощадженнями, дасть змогу споживачам енергії вирішувати, як розділити ризики з ЕСКО. Для розвитку неохоплених сегментів ринку можна використовувати інші типи договорів, зокрема договори енергопостачання, однак тільки після усунення структурних недоліків, які перешкоджають здійсненню довгострокових інвестицій. У такому разі всі сторони, які беруть участь в укладенні договору, зможуть звертатися до різних моделей для різних типів проектів ЕСКО, особливо зважаючи, що вони можуть бути досить складними у плані платіжних схем (див. Вставку 6).

Вставка 6. Типи моделей енергосервісних договорів

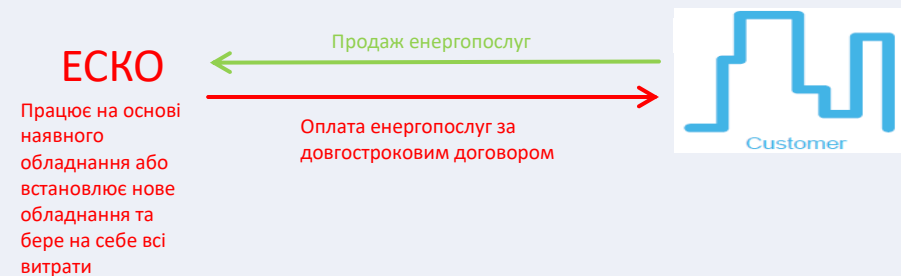
Моделі гарантованого заощадження дають змогу споживачу фінансувати проект, платити ЕСКО та виплачувати кредити з енергозаощаджень. ЕСКО гарантують виконання, вимірювання та верифікацію (ВВ).

Моделі спільних заощаджень передбачають, що ЕСКО надає або допомагає знайти фінансування, і споживач та ЕСКО домовляються про розподіл, вимірювання та верифікацію заощаджень.

Моделі договорів енергопостачання, або моделі аутсорсингу енергоменеджменту, найбільш поширені в Європейському Союзі. ЕСКО платять за модернізацію та супутні витрати і продають вироблену енергію (переважно теплову енергію) за довгостроковим договором і погодженою ціною.

Джерела: (OECD, 2015). (Hofer, Limaye, & Singh, 2018)

ГЛАВА 2. Стимулювання попиту

Контекст

У багатьох країнах ОЕСР збільшення попиту було головним рушієм розвитку ринку ЕСКО. Зрілими ринками ЕСКО керує попит. Потенційні клієнти ЕСКО визначають свої потреби й активно шукають постачальників для їх задоволення (Bertoldi & Boza-Kiss, 2017). Для досягнення сталого зростання на рику ЕСКО, який в Україні все ще знаходиться на ранньому етапі розвитку, слід зосередити зусилля на стимулюванні попиту на послуги ЕСКО.

Реформування ціни на енергію буде найважливішим фактором, який впливатиме на попит на послуги ЕСКО. При цьому існують специфічні заходи, яких органи влади можуть вжити для додаткового стимулювання такого попиту. Органи влади можуть відіграти важливу роль на початкових етапах розвитку ринку ЕСКО — стимулювати попит на послуги ЕСКО в державному секторі шляхом реалізації заходів з енергозбереження у громадських будівлях та державних установах (Hofer, Limaue, & Singh, 2018). Досвід громадського сектора може передаватися приватному сектору, де попит на послуги ЕСКО може стимулюватися серед суб'єктів господарювання та домогосподарств. Проекти державного сектора мобілізують ЕСКО й допомагають їм накопичувати необхідні знання та досвід на технічному, фінансовому та управлінському рівні, таким чином укріплюючи їхній авторитет та довіру до них на ринку. Такий досвід може застосовуватися у проектах у приватному секторі та стимулювати попит іще більше. Зазвичай заходи з енергозбереження з часом створюють істотні заощадження, проте в багатьох випадках вони пов'язані зі значними початковими витратами. Внаслідок цього вони не завжди привабливі для приватного сектора — домогосподарств та суб'єктів господарювання.

Огляд рекомендацій 2015 року

Органи влади стимулювали попит на проекти ЕСКО у державному секторі за допомогою законодавчих реформ, які дозволили здійснювати публічну закупівлю послуг ЕСКО. Так, прийняте у 2015 році законодавство дозволило державним відомствам укладати багаторічні договори на реалізацію проектів з енергозбереження. Водночас воно передбачило дуже обмежену кількість стимулів для діяльності з енергозбереження у бізнес-секторі та побутовому секторі. Бізнес-сектор та побутовий сектор були визначені як сектори, які можуть отримувати вигоди від ЕСКО, що допоможе у вирішенні проблеми значних початкових витрат із тривалим періодом окупності.

Для стимулювання попиту на ЕСКО було рекомендовано зробити два кроки:

Крок 4. Запровадження стимулів для ефективного створення попиту на послуги ЕСКО в бізнес-секторі. Щоб мотивувати бізнес працювати з ЕСКО, рекомендувалося запровадити цільові субсидії, ваучери та податкові пільги. Приклад Австрії (програма «Klima:Activ»), де стимулювання енергоефективності відбувається як на державному, так і на регіональному рівні із застосуванням різноманітних заходів, таких як надання субсидій за умови проведення обов'язкової

консультації з питань енергозбереження, демонструє, що такі стимули можуть допомогти у створенні попиту на енергетичні послуги, який підтримуватиме розвиток ринку ЕСКО (OECD, 2015).

Крок 5. Надання підтримки домогосподарствам щодо використання ними послуг ЕСКО Було рекомендовано реалізувати заходи, які допоможуть домогосподарствам розпочати довгострокове інвестування в заходи з енергозбереження. Покращення доступу до інформації було визначене як засіб, який допоможе домогосподарствам використовувати послуги ЕСКО.

Висновки за результатами моніторингового оцінювання 2018 року

Крок 4. Запровадження стимулів для стимулювання попиту на послуги ЕСКО в бізнес-секторі

За даними НПДЄЕ, до 2020 року українська промисловість має досягнути енергозбереження на рівні 1 610 тис. т н.е., тобто 25 % від загальної цілі. Для досягнення таких цільових показників Україна прийняла нормативно-правові документи, які слугують основою для активізації господарської діяльності у сфері енергозбереження та інвестування в неї. Попри відсутність прямих стимулів для здійснення заходів з підвищення енергоефективності у бізнес-секторі через ЕСКО, було вжито деяких заходів для підтримки ринку ЕСКО, що розвивається. Наприклад, згідно з Директивою 2010/31/ЄС, Україна запровадила механізм отримання сертифікатів енергетичної ефективності існуючих та нових будівель. При цьому, однак, для деяких будівель встановлені винятки у розрізі сертифікації та відповідності мінімальним вимогам. Такі сертифікати можуть спонукати суб'єктів господарювання підвищувати енергоефективність і, відповідно, стимулювати попит на послуги ЕСКО.

Попри все зазначене вище, основним рушієм попиту на ЕСКО в Україні все ж таки лишається державний сектор. Більшість проектів ЕСКО, які були реалізовані на практиці, стосувалися громадських будівель, у той час як щодо житлових будівель на сьогоднішній день було укладено лише шість договорів. Закони України № 327-VIII та № 328-VIII регулюють питання укладання енергосервісних договорів державними органами, в тому числі визначають загальні положення, положення про державні закупівлі та бюджетні положення. При цьому, для державних установ, які мають статус прибуткових, таких як комунальні підприємства електромереж зовнішнього освітлення, встановлені обмеження. Таким чином, існує нереалізований потенціал заповнення цієї ринкової прогалини ЕСКО та укладення енергосервісних договорів у побутовому секторі та/ або у рамках проектів «бізнес для людей» (B2P).

Групі моніторингу не вдалося виявити цільової підтримки або стимулів для реалізації проектів ЕСКО малим бізнесом. У випадках, коли початкові витрати є значними, МСП можуть стикатися з більшими перешкодами у співпраці з ЕСКО, ніж великі багатонаціональні компанії. Україна може скористатися прикладом Туреччини. Так, наприклад, Турецький фонд фінансування сталої енергетики (Turkey Sustainable Energy Financing Facility (TurSEFF)) надає позики МСП та стимулює діяльність ЕСКО (Вставка 7). Звичайно, будь-яка подібна система стимулів, яка може бути запроваджена в Україні, повинна відповідати правилам надання державної допомоги та бути реалізована у прозорий і справедливий спосіб.

Відходячи від описаних вище зусиль та запропонованих нових підходів, слід зазначити, що низькі ціни на енергію є ключовим бар'єром для стимулювання

інвестицій в енергоефективність та модернізацію інфраструктури, тобто для виконання двох ключових цілей ЕСКО. Низькі ціни на енергію не лише демотивують користувачів зменшувати споживання та інвестувати в ефективність кінцевого споживання енергії, а й не дозволяють комунальним підприємствам-постачальникам (тепла та енергії) досягти необхідного рівня капіталізації для здійснення інвестицій у масштабну модернізацію інфраструктури (OECD, 2018). Тобто, відкладання подальшого зростання цін на газ заважає збільшенню попиту на ЕСКО. Таким чином, допоки ціни на газ субсидуються, податкові стимули для енергозбереження та інші подібні ініціативи будуть складнішими та менш ефективними, ніж просто скорочення субсидій.

Вставка 7. Туреччина: Підтримка ЕСКО через TurSEFF

Турецький фонд фінансування сталої енергетики (Turkey Sustainable Energy Financing Facility (TurSEFF)) — програма, яка має на меті надання коштів для інвестування у сталу енергетику. Фонд був розроблений Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) та підтримується Європейським Союзом (ЄС) із 2010 року. TurSEFF пропонує фінансування для широкого переліку проектів за п'ятьма компонентами: Енергоефективність, ефективність використання водних ресурсів, ефективність використання матеріалів, управління відходами та відновлювана енергетика. У рамках компонента «Енергетична ефективність» модель ЕСКО просувається як найбільш перспективна бізнес-модель для забезпечення енергоефективності — як у державному, так і у приватному секторі.

Загальною вимогою для отримання фінансування із TurSEFF є належність до малого та середнього бізнесу. Позики TurSEFF призначені для фінансування чи лізингу інвестицій в енергоефективність та відновлювану енергетику, які визначаються та здійснюються ЕСКО.

Сума окремої позики обмежується 5 млн євро; максимальна загальна сума позики на бенефіціара становить 15 млн євро. Для менших позик (у сумі до 250 000 євро) існує автоматизований процес подання заявок, який використовує онлайн-інструмент Technology Selector.

Джерело: <http://www.turseff.org/solution/escolar-ve-esco-musteri-kredisi?ref=escolar-ve-esco-musteri-kredisi>

Окрім створення нових моделей фінансування для підвищення енергоефективності (та показників у інших пріоритетних сферах), зважаючи на те, що наразі велика кількість проектів у сфері енергоефективності підпадає під компетенцію субнаціональних органів влади, потрібно вжити заходів для підвищення інвестиційної спроможності державного сектора на субнаціональному рівні. Низька інституційна спроможність та пробіли управління публічними інвестиціями — найбільші перешкоди на шляху до ефективного публічного інвестування в Україні. Ефективна координація між різними рівнями влади може допомогти у виявленні інвестиційних можливостей та труднощів, управлінні спільними політичними компетентностями, забезпеченні належних ресурсів і достатньої спроможності для здійснення інвестицій, вирішенні конфліктів та побудові довіри (OECD, 2018).

Для покращення управління публічними інвестиціями в березні 2014 року країни-учасниці ОЕСР прийняли *«Рекомендацію Ради ОЕСР щодо ефективності публічного інвестування на всіх рівнях врядування»*. У Рекомендації викладені 12 принципів, об'єднані у 3 групи, що представляють системні виклики у розрізі ефективного управління публічним інвестуванням: виклики, що пов'язані з координацією, субнаціональною спроможністю та основними умовами. Додаткові настанови із застосування зазначених принципів на практиці викладені в посібнику з імплементації для виробників політики на всіх рівнях врядування. (OECD, 2014). Україні було запропоновано приєднатися до Рекомендації для вдосконалення координації між рівнями врядування та збільшення спроможності здійснення інвестицій, у тому числі в енергетичну ефективність.

Крок 5. Допомога домогосподарствам у використанні послуг ЕСКО

Житловий сектор — найбільший споживач теплової енергії, на який припадає приблизно 65 % загального споживання. Це робить його пріоритетним у розрізі підвищення енергоефективності (UNDP, 2017). Україна вжила важливих заходів, щоб спонукати домогосподарства підвищувати енергоефективність та зменшувати обсяги споживання енергії, проте не обов'язково через проекти ЕСКО. Так, наприклад, у результаті набрання чинності Законом України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (Закон про облік) у серпні 2017 року, багато побутових споживачів дізналися, скільки енергії вони споживають удома. Згідно з цим Законом, встановлення лічильників на воду та тепло в усіх нежитлових та житлових будівлях стає обов'язковим із серпня 2018 року та серпня 2019 року відповідно. Облік покращує доступ користувачів енергії до інформації та допомагає споживачам енергії, які застосовують заходи із забезпечення енергоефективності у своїх будинках, вимірювати обсяг заощаджень. Закон про облік спростить розрахунок базового споживання енергії в житлових будинках. Облік споживання — передумова початкового енергетичного аудиту й подальшого визначення обсягу заощаджень та винагороди ЕСКО.

Україна вже запровадила низку кредитних програм підвищення енергоефективності серед побутових споживачів (такі як згадані вище програми «Теплі кредити» та «IQ Energy» ЄБРР) для збільшення інтересу власників житлової нерухомості до підвищення енергоефективності. Однак на сьогоднішній день домогосподарства можуть скористатися програмами підтримки, не співпрацюючи з ЕСКО. У рамках програм «Теплі кредити» та «IQ Energy» власники будинків можуть отримати фінансові субсидії на здійснення широкого переліку заходів з енергоефективності — придбання матеріалів для утеплення/ модернізації фасадів, підвалів, горищ та дахів, встановлення енергоефективних вікон, лічильників на тепло і воду, сонячних теплових колекторів, теплових насосів тощо. Власники житлових будинків можуть обрати єдиний захід у сфері енергоефективності або цілий комплекс таких заходів. Однак у деяких випадках виконання одиничних заходів з енергозбереження може призвести до небажаних наслідків (наприклад, появи плісняви після встановлення нових вікон без модернізації вентиляційної системи). Комплексний підхід із застосуванням знань та досвіду ЕСКО може допомогти уникнути таких проблем і, водночас, виявити додатковий потенціал енергозбереження. Залучення ЕСКО із їхніми знаннями та досвідом у сфері енергетики може також допомогти зробити такі проекти більш успішними.

Подальші кроки

Реалізація реформи ціноутворення в енергетичному секторі та реформування ринків

Підвищення тарифів до рівня окупності витрат (як капітальних, так і операційних) збільшить стимули для споживачів інвестувати в енергоефективність, у тому числі ЕСКО, та забезпечить наявність достатнього капіталу для модернізації енергетичної інфраструктури. Ціноутворення має стати більш однорідним для всіх груп споживачів. Соціальний захист найбідніших та найвразливіших категорій населення має бути цільовим, ґрунтуватися на рівні доходу та здійснюватися через систему соціального захисту, а не бути інтегрованим у структуру енергетичних тарифів (влада вже працює над цим). Це допоможе запобігти нечітким та хибним ціновим сигналам щодо використання енергії. Такий прогрес може також супроводжуватися прямими інвестиціями в модернізацію інфраструктури соціального житла. Рух у напрямку ринкового ціноутворення — ключовий компонент Енергетичної стратегії до 2035 року. Перехід до такого ціноутворення має бути реалізований згідно з відповідним Планом заходів (OECD, 2018).

Удосконалення нормативно-правової бази для реалізації проектів ЕСКО за участі приватних зацікавлених сторін

Стабільний попит стимулюватиме зростання ринку ЕСКО. Державний сектор може допомогти у створенні попиту на послуги на початковому етапі, проте для забезпечення стабільності такого попиту має розвиватися також попит у приватному секторі — серед суб'єктів господарювання та домогосподарств. Україна зробила важливі кроки для мобілізації ЕСКО через публічну закупівлю послуг, проте, щоб забезпечити попит у приватному секторі, потрібно зробити ще більше, в тому числі створити законодавчу базу для договорів між ЕСКО та приватними суб'єктами господарювання.

Створення стимулів для зниження початкових витрат для суб'єктів господарювання

Створення стимулів для реалізації бізнесом проектів ЕСКО сприятиме розвитку ринку ЕСКО в Україні. Так, наприклад, субсидії чи ваучери для покриття витрат на енергоаудити чи інші послуги можуть заохотити суб'єктів господарювання до проведення модернізації будівель. Особливо корисною буде підтримка МСП, оскільки менший бізнес, як правило, намагається уникати значних початкових витрат, а ЕСКО здатні допомогти зменшити їхній тягар.

Підтримка проведення енергоаудитів, пов'язаних із реалізацією заходів з енергоефективності

Низка програм для проведення енергоефективної модернізації, які наразі доступні побутовим споживачам, можуть також включати стимули для роботи з ЕСКО. Органи влади можуть передбачити кредити не лише на заміну чи модернізацію обладнання, які існують сьогодні, а й, наприклад, кредити, які надаються за умови проведення енергоаудитів ЕСКО, котрі дозволять домогосподарствам реалізувати проекти більш комплексно. Будь-яка ініціатива чи підтримка проведення енергетичних аудитів повинна бути пов'язана із зобов'язанням з практичної реалізації заходів з енергоефективності. Досвід Іспанії демонструє, що в іншому

випадку власники житла будуть схильні проводити аудити без подальшої модернізації. Зазвичай ЕСКО пропонують як аудит, так і реалізацію заходів з енергозбереження. Це дозволить домогосподарствам реалізувати більш ефективні проекти з енергоефективності.

Забезпечення використання сертифікації будівель для стимулювання енергоефективної модернізації

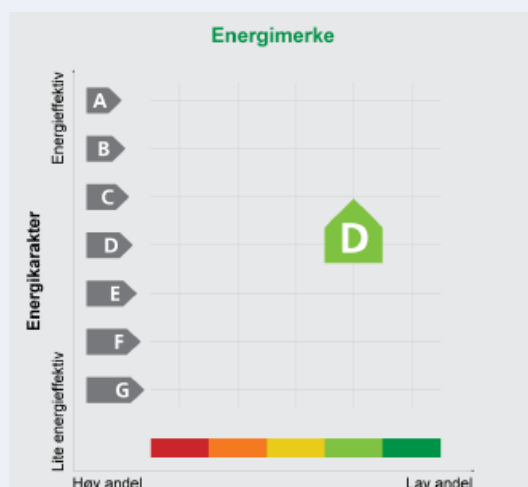
Коли сертифікація будівель є обов'язковою, власники мають стимул підвищувати енергетичну ефективність своїх будівель шляхом переоснащення чи модернізації, а також власну обізнаність про використання енергії в будівлях. Сертифікати можуть слугувати основою для визначення адекватних заходів енергоефективності, стимулів та цілей, а також стимулювати оновлення будівель, особливо в житловому секторі. Україна вже запровадила механізм отримання сертифікатів енергетичної ефективності існуючих та нових будівель згідно з Директивою 2010/31/ЄС. Тепер вона повинна забезпечити застосування цього механізму та встановити строки сертифікації будівель (які мають бути коротшими за 10 років) для підтвердження їхньої відповідності мінімальним вимогам, як проілюстровано на прикладі Норвегії (Вставка 8).

Вставка 8. Сертифікати енергоефективності будівель у Норвегії.

Будівельні стандарти Норвегії мають довгу історію розвитку. Перші енергетичні вимоги щодо будівель були запроваджені у 1949 році. За визначення вимог за Технічними регламентами для будівель відповідає Міністерство місцевого врядування та модернізації. Технічні регламенти містять вимоги, які стосуються використання енергії в будівлях. Такі енергетичні вимоги переглядалися та посилювалися багато разів. Востаннє це відбулося 1 січня 2016 року.

З липня 2010 року будь-яка будівля, яка будується, продається чи здається в оренду в Норвегії, повинна мати енергетичний сертифікат. Регламент не розрізняє громадських та приватних будівель. Окрім цього, нежитлові будівлі площею понад 1 000 м² повинні мати енергетичний сертифікат, який пред'являється її користувачам. Такі правила мають на меті розширення знань та підвищення обізнаності про використання енергії в будівлях.

Також, для стимулювання належного функціонування та планових перевірок були зроблені обов'язковими інспекції великих систем опалення, вентиляції та кондиціонування. Власники приватних будинків можуть доручити заповнення сертифіката експерту чи зробити це самостійно. Енергетичні сертифікати для комерційних та нових будівель заповнюються експертами. Для отримання енергетичних сертифікатів будівель існує безкоштовна онлайн-система (www.energimerking.no).

Літера, яка присвоюється кожній будівлі (вісь Y), відображає рейтинг енергоефективності будівлі, колір (вісь X) — рейтинг опалення за джерелом енергії, яке використовується. Такий рейтинг дає загальну оцінку потреби будівлі в енергії. Сертифікати як житлових, так і нежитлових будівель діють 10 років, окрім випадків, коли в будівлі відбуваються істотні зміни. До нежитлових будівель можуть застосовуватися санкції (вперше вони були накладені у 2015 році). На власників нежитлових будівель були накладені вісім обов'язкових штрафів. Контрольні заходи довели свою ефективність у стимулюванні енергетичної ефективності будівель і будуть розвиватися й надалі.

Джерело: www.energimerking.no; <https://energifaktanorge.no> та (ADENE, 2016)

ГЛАВА 3. Урівноваження попиту та пропозиції

Контекст

Ефективне функціонування ЕСКО вимагає сприятливого середовища та спеціальних навичок. Для функціонування ринку ЕСКО потрібна ефективна координація між учасниками ринку, оскільки моделі ЕСКО є складними та вимагають належної фінансової, юридичної й технічної підтримки. На недостатньо розвинутих ринках ЕСКО зазвичай бракує досвіду та практики, що обмежує їхню можливість надавати гарантії щодо результативності. Внаслідок цього ЕСКО не мають авторитету та довіри серед клієнтів, а проекти ЕСКО сприймаються як украй ризиковані (Hofer, Limaye, & Singh, 2018). Усе це може заважати учасникам ринку приймати оптимальні рішення. Усунення зазначених прогалин може допомогти в розвитку ринку ЕСКО. Органи влади можуть працювати в напрямку створення сприятливіших умов для ЕСКО для підвищення попиту на послуги ЕСКО та розширити можливості ЕСКО працювати з потенційними клієнтами. Це також може допомогти знизити операційні витрати й підвищити довіру до учасників ринку.

Огляд рекомендацій від 2015 року

У 2015 році Україна не мала належних умов для збалансування попиту та пропозиції на енергетичні послуги. При величезному потенціалі заходів з енергозбереження та не меншій потребі в них брак чітких настанов щодо проектів ЕСКО та енергосервісних договорів, а також усіх необхідних технічних, фінансових та управлінських навичок іще більше ускладнював розуміння та імплементацію бізнес-моделей ЕСКО. Усе це додавало невизначеності в середовищі, яке й без того характеризувалося низьким рівнем довіри до ЕСКО, котрий призвів до нерівномірності діяльності ЕСКО в Україні на початку 2000-х років та був пов'язаний із довготривалістю фінансових зобов'язань на фоні слабкої фінансової системи. У той час в Україні працювало менш ніж 5 ЕСКО, у зв'язку з чим поставали питання щодо спроможності. Для досягнення кращої збалансованості попиту та пропозиції ОЕСР рекомендувала здійснити чотири кроки:

Крок 6. Розбудова навичок на ринку енергетичних послуг Усунення прогалин у навичках допоможе ЕСКО надавати ширший набір послуг та пропонувати кращі рішення. Для розробки відповідних заходів із розвитку навичок з акцентом на надання ЕСКО можливості пропонувати повний комплекс послуг — від аналізу енергетичної ефективності до технічного обслуговування обладнання після завершення проекту — рекомендувалося проаналізувати потреби в розрізі навичок у тісній співпраці з ЕСКО та іншими дійовими особами у сфері енергетики (Рисунок 1).

Крок 7. Підтримка діяльності ринкових посередників. Агентства, консультанти та інші види посередників можуть надавати в ході проекту кваліфіковані настанови, які

допомагатимуть потенційним клієнтам розуміти, що мають пропонувати ЕСКО, допомагати у процесі закупівель та реалізації проектів загалом. Посередники роблять значний внесок у належне функціонування ринку ЕСКО. Уряду рекомендувалося підтримати розвиток інституту ринкових посередників шляхом надання послуг через національне агентство з енергоефективності або місцевих керівників проектів та просувати ЕСКО через ОСББ.

Крок 8. Стандартизація договорів ЕСКО та надання покрокових рекомендацій для проектів ЕСКО. Стандартизація договорів, а також надання зацікавленим сторонам настанов із залучення ЕСКО наряду з простими та легкими в дотриманні процедурами здатні зменшити адміністративні й часові витрати, а також занепокоєність щодо незнайомих проектних схем.

Крок 9. Підтримка формування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків У житловому секторі ОСББ можуть відігравати важливу роль контактної особи для ЕСКО та сприяти досягненню консенсусу між жителями і прискоренню процедур.

Висновки за результатами моніторингового оцінювання 2018 року

Крок 6. Розбудова навичок на ринку енергетичних послуг

Уряд працює в напрямку підтримки розвитку навичок у сфері. У квітні 2017 року Кабінет Міністрів затвердив План заходів із впровадження систем енергетичного менеджменту в бюджетних установах. Згідно з ним, Держенергоефективності та органи місцевого самоврядування повинні запровадити системи енергетичного менеджменту і сприяти проведенню сертифікації таких систем (SAEE, 2018). Уряд тісно співпрацює з ЕСКО в рамках української асоціації ЕСКО для оцінювання бізнес-потреб та усунення прогалин. На додачу до покращення технічних, фінансових та управлінських навичок ЕСКО, має також розвиватися їхня спроможність управляти складними проектами або кількома проектами одночасно. Більш того, перед оголошенням тендерів на проекти ЕСКО енергетичний аудит в Україні зазвичай не проводиться. Натомість ЕСКО, які беруть участь у таких тендерах, проводять власні енергоаудити, встановлюючи власні цілі в розрізі енергозбереження. Це ускладнює порівняння тендерних пропозицій та підвищує ризики як для ЕСКО (постачальників), так і для кінцевих споживачів (бенефіціарів) для досягнення енергозбереження.

Важливо зауважити, що попри те, що кількість ЕСКО в Україні з 2015 року, здається, зросла, на сьогодні ЕСКО — це в основному малі інжинірингові компанії або постачальники енергетичного обладнання, діяльність яких обмежується проектами малого масштабу (з бюджетом, меншим за 1 млн євро). Ні законодавство України, ні Українська асоціація енергосервісних компаній не визначають чітких критеріїв, за якими компанія класифікується як ЕСКО. Таким чином, компанії можуть називатися ЕСКО на власний розсуд. ЕСКО повинні бути у змозі надавати повний спектр послуг, визначених у Вставці 1. В Україні досі існує лише декілька кваліфікованих ЕСКО, які мають навички та спроможності, необхідні для реалізації таких проектів. На сьогоднішній день самі ЕСКО мають труднощі з оцінюванням фінансових ризиків, пов'язаних з інвестуванням в енергоефективність. Молодші та менші компанії, з якими в ході місії зі встановлення фактів проводилися консультації, підтвердили, що в більшості випадків вони перестраховуються й не визначають розмір власної винагороди на основі фактичних обсягів енергозбереження, а встановлюють фіксовані суми винагороди чи визначають її за розміром об'єкта. При

цьому, Держенергоефективності заявляє, що винагорода за енергосервісними договорами без виключень визначається лише за фактичними обсягами енергозбереження.

До сьогодні Україна не має загального стандарту вимірювання та верифікації (ВВ), а українські ЕСКО не застосовують міжнародних стандартів, таких як Міжнародний протокол вимірювання та верифікації ефективності (IPMVP). Стандарти ВВ — важливий елемент успішних проектів ЕСКО. Вони дозволяють визначити точні базові показники на початку проекту, важливі для недопущення відхилень від планових обсягів заощадження, які з часом перетворюються на значні збитки, що можуть поставити під загрозу проекти в цілому. Важливий компонент навичок, який потрібно розвивати ЕСКО в Україні — здатність розробляти «рентабельні» проекти, тобто проекти, привабливі для фінансових установ, які вимагають певного рівня платоспроможності. Це можна стимулювати через такі інструменти як Проект зі зміцнення довіри інвесторів (Вставка 9).

Вставка 9. Проект зі зміцнення довіри інвесторів

Проект зі зміцнення довіри інвесторів (ICP) почав свою роботу як приватна організація у Сполучених Штатах у 2011 році. У Європі Проект діє з 2015 року через консорціум за підтримки програми з досліджень «Horizon 2020» Європейської Комісії.

ICP розробив «*Investor Ready Energy Efficiency*» (IREE) — сертифікат, який видається проектам з енергоефективності, розробленим згідно з протоколами ICP. IREE наразі видаються проектам енергоефективності в житлових та громадських будівлях, проектах енергоефективності у промисловому секторі та проектах модернізації вуличного освітлення. ICP залучає європейських інвесторів, які бажають вкладати кошти в енергоефективність, через свою мережу інвесторів загальним капіталом в 1,5 млрд євро. Деякі з таких інвесторів мають стимули для проектів з IREE.

ICP використовує шість Протоколів результативності, які визначають стандартизовану дорожню карту провідних практик розробки проектів енергоефективності за життєвим циклом проектів ICP. Протоколи використовують існуючі та загальноприйняті європейські та національні стандарти в поєднанні з елементами, процедурами та документами ICP для різних етапів життєвого циклу проекту для створення стандартизованих проектів зі стійкою прибутковістю.

Джерело: europa.eepperformance.org

Крок 7. Підтримка діяльності ринкових посередників (агентств, консультантів тощо)

Оскільки рішення ЕСКО є комплексними за своїм характером та складно порівнюються, потенційним клієнтам може бути дуже важко оцінити та порівняти пропозиції. Ринкові посередники можуть допомогти клієнтам в отриманні інформації та виборі найкращого варіанту. Робота посередників охоплює повний спектр циклів проекту ЕСКО та допомагає зацікавленим клієнтам підготувати

тендер, обирати переможця, укласти договір, контролювати та перевіряти заощадження (Bertoldi & Voza-Kiss, 2017). У країнах ОЕСР ринкові посередники існують у різних формах та значно посприяли розвитку ринків ЕСКО (Вставка 10).

Україна зробила певний прогрес у підтримці ринкових посередників, проте здебільшого на місцевому рівні. У деяких містах міські енергоменеджери координують місцеві проекти енергоефективності, допомагають розвивати місцеві стратегії енергоефективності, поширюють інформацію та дають поради громадянам. Вони також можуть розробляти ноу-хау для оцінки проектів ЕСКО в міських адміністраціях. Позитивні приклади роботи таких ринкових посередників існують у невеликих містах, таких як Долина (Івано-Франківська область) та містах середнього розміру, таких як Миргород (Полтавська область), а також обласних центрах, таких як Львів, Вінниця та Житомир (Zinchuk, 2017).

Вставка 10. Приклади ринкових посередників у країнах-учасниках ОЕСР

Ринкові посередники можуть бути організовані як установи державного чи місцевого рівня державної чи змішаної власності, та надавати різні послуги — від інформування та консультування до повного спектру послуг ЕСКО. Об'єднання ЕСКО також можуть виконувати функції ринкових посередників.

Фінляндія «Motiva» — державне агентство, яке надає консультації щодо сталого розвитку, енергозбереження, енергоефективності та ефективності використання матеріалів, а також пропонує послуги, які стимулюють використання відновлюваних джерел енергії, в тому числі моделі ЕСКО. Його найважливішими клієнтами є міністерства та інші державні відомства. «Motiva» також координує надання споживачам безкоштовних державних консультацій у сфері енергетики. Підрозділ компанії надає послуги приватному сектору та містам. «Motiva» документує досвід, засвоєний у ході реалізації проектів ЕСКО, та публікує цю інформацію онлайн.

Ірландія Агентство Ірландії зі сталої енергетики (SEAI) — національне відомство, створене у 2002 році. SEAI надає консультації компаніям та організаціям для зменшення витрат на енергію, визначає стандарти енергетичної класифікації, видає гранти на підвищення енергоефективності, проводить тренінги та кампанії з підвищення обізнаності. Це включає надання інформації про послуги ЕСКО та консультацій щодо них. Для підтримки зовнішнього ринку енергоефективності в Ірландії SEAI розробило Національну програму енергетичних послуг (NESF). Програмою закріплена дорожня карта, за якою відбувається розробка проектів з енергоефективності та укладання енергетичних договорів. SEAI надає настанови та допоміжну документацію суб'єктам господарювання, які діють згідно з дорожньою картою.

Німеччина Берлінське енергетичне агентство — місцевий посередник, який був заснований у 1992 році і є спільною власністю місцевої влади Берліна, державного банку розвитку «KfW Bankengruppe» та двох місцевих постачальників енергії. Агентство не лише надає інформацію та консультації стосовно енергоефективності й відновлюваних джерел енергії, а й пропонує послуги ЕСКО на всіх етапах циклу ЕСКО.

Джерела: www.motiva.fi/en; <https://www.seai.ie/>; <http://www.berliner-e-agentur.de/en>

Функція ринкових посередників на рівні міст розвивалася також і в рамках проектів, що реалізувалися спільно з міжнародними донорами. Так, наприклад, проект GIZ «Енергоефективність у громадах» підтримує розвиток і поширення консультативних та допоміжних послуг з енергоменеджменту проектів у громадах. ПРООН у 2018 році планує розпочати роботу фонду підтримки проектів, який має на меті надання громадам допомоги в підготовці проектів, котрі використовують механізм ЕСКО та мають максимальний потенціал енергоефективності. Ще одним прикладом є відкриття у 2016 році USAID спільно з Київською міською державною адміністрацією безкоштовної телефонної лінії, за якою громадяни можуть отримати інформацію й консультації щодо програм енергоефективності, створення ОСББ та інших послуг (USAID, 2018).

У рамках проекту ПРООН «Усунення бар'єрів для сприяння інвестиціям в енергоефективність громадських будівель у малих та середніх містах України шляхом застосування механізму ЕСКО» розпочав роботу Контакт-центр з питань енергозбереження та енергоефективності energoefektivnaukraina.org.ua, який надає інформацію про бізнес-модель ЕСКО, контактну інформацію ЕСКО в Україні та енергосервісні договори всім зацікавленим сторонам (лише українською мовою).

Крок 8. Стандартизація договорів ЕСКО та надання покрокових рекомендацій для проектів ЕСКО

Типові енергосервісні договори були запроваджені в Україні у 2015 році (див. Крок 2). Після цього були розроблені настанови з реалізації проектів ЕСКО на основі партнерства з різними міжнародними донорами. Метою таких настанов було зниження адміністративних витрат, скорочення часу тендерної процедури для укладання договорів, а також роз'яснення обов'язків та відповідальності на кожному етапі. Так, наприклад, за підтримки Угоди мерів ЄС був опублікований посібник, у якому пояснюється, як працюють енергосервісні договори, та пропонуються настанови громадам, які хочуть скористатися послугами ЕСКО. Окрім цього, у співпраці з USAID Держенергоефективності також розробило Положення про впровадження системи енергетичного менеджменту в бюджетних установах (USAID & SAEE, 2017).

Зусилля зі стандартизації енергосервісних договорів були підкріплені запуском онлайн-платформи публічних закупівель ProZorro у 2016 році. Платформа створює можливості для проведення широких тендерів на укладання енергосервісних договорів для закупівлі енергетичних послуг для громадських будівель. «ProZorro» допомогла стандартизувати тендерний процес, документацію, тендерні пропозиції та критерії відбору переможців. Очікується, що кількість договорів із часом збільшуватиметься, проте на сьогодні їх усе ще дуже мало, що частково є наслідком відсутності масштабних проектів.

В Іспанії, навіть якщо орган влади не має технічного ноу-хау, він визначає в технічній специфікації в рамках тендеру необхідний тип технології. Це обмежує список рішень, які можуть пропонувати ЕСКО, що беруть участь у тендері. Асоціація ЕСКО Іспанії — ANESE — запропонувала операційну модель для проведення тендерів на закупівлю енергетичних послуг державними органами, яка стимулює відкриту конкуренцію та конкурентоспроможність на ринку ЕСКО. У рамках запропонованої моделі адміністрація отримує технічну допомогу у визначенні базових показників енергоспоживання та очікуваного рівня послуг — без визначення специфічного типу технологій. Це дозволяє ЕСКО змагатися в тендері на рівних умовах, пропонуючи різні рішення, які відповідають тендерним вимогам. Технічна допомога може надаватися третіми сторонами, такими як енергетичні консультанти/аудитори. Іспанська ANESE надає деяким державним установам консультації щодо розробки нових тендерів на основі запропонованої моделі.

Крок 9. Підтримка формування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків

Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) можуть відігравати важливу роль у співпраці з ЕСКО, оскільки вони можуть діяти як контактна особа для досягнення консенсусу між мешканцями в питаннях удосконалення та модернізації будівель — як продемонстровано на прикладі Іспанії (див. Вставку 11).

Зважаючи на це, ОСББ потрібно заохочувати до спрямування зусиль на підвищення енергоефективності.

У 2015 році в Україні було прийнято Закон № 1565, який має на меті ліквідацію житлово-експлуатаційних контор для залучення власників житла до управління багатоквартирними будинками шляхом формування ОСББ. Відтоді в рамках імплементації Закону Україна запустила декілька програм, які пропонують ОСББ кращі умови, ніж окремим власникам — для покращення фінансування проектів з енергоефективності, що виконуються ОСББ.

Вставка 11. Аналіз практичного прикладу: модернізація житлового комплексу в Іспанії

За підтримки ОСББ через проект ЕСКО був модернізований житловий комплекс із 242 квартир, що дало змогу скоротити витрати на енергоспоживання на 72 %. Перед початком проекту щорічна сума витрат на енергію перевищувала 400 000 євро. В модернізацію систем обліку та енергоменеджменту, а також здійснення заходів з економії палива та електроенергії й технічного обслуговування було інвестовано близько 1 млн євро. З першого ж року витрати на енергію зменшилися до менш ніж 120 000 євро, створюючи заощадження, які окуплять суму інвестицій за п'ять років. Протягом цього часу витрати мешканців комплексу зменшилися на 60 000 євро. Починаючи з 6-го року сума заощаджених ними коштів перевищила 300 000 євро щорічно. Показники енергетичного та фінансового заощадження наведені нижче.

Поточний обсяг споживання		Майбутній обсяг споживання	
Паливо	396 284 євро	Фіксована плата за обслуговування	21 572 євро
Електроенергія	12 954 євро	Опалення і гаряче водопостачання	73 535 євро
Технічне обслуговування	10 620 євро	Електроенергія та освітлення	4 020 євро
Всього	419 858 євро	Всього (ПДВ 18 %)	116 970 євро

План фінансування		Заощадження	
Інвестиції	1 022 484 євро	Поточні витрати	419 858 євро
Грант	118 639 євро		
		Майбутні витрати	116 970 євро
Всього інвестицій	903 845 євро	Річний обсяг заощаджень	302 888 євро
Відсоток	6,75 %		
Амортизація	5 років	Амортизація (5 років)	241 779 євро
Річна сума виплат	241 779 євро	Річний обсяг заощаджень (роки 1–5)	61 109 євро

(ANESE, 2018)

Такі програми заохочують окремих власників житла до створення ОСББ. Так, наприклад у рамках програми «IQ Energy» окремим власникам може бути відшкодовано до 20 % зроблених ними інвестицій, у той час як об'єднання можуть отримати до 40 % відшкодування інвестицій на енергетичну модернізацію. Кредити від нового «Фонду енергоефективності» зможуть отримувати лише будівельні

об'єднання. У 2016 році Уряд також запустив кампанію через веб-сайт tvoeOSBB.org для розповсюдження інформації про енергоефективність у багатоповерхових житлових будівлях та переваги створення ОСББ. Також у 2016 році Уряд відкрив новий веб-сайт teplo.gov.ua, який містить інформацію про тарифи, субсидії та поради щодо енергоефективності.

Подальші кроки

Прискорення розвитку навичок через передачу знань із-за кордону

Кращі навички та потенціал учасників ринку в Україні допоможе будувати та розвивати ринок ЕСКО. Зважаючи на складність надання послуг ЕСКО, для побудови гарної репутації та збільшення ефективності виконання масштабних проектів учасникам ринку потрібно розвивати технології й навички в галузі права, фінансів, обліку та господарської діяльності. Розвиток навичок можна прискорити шляхом передачі знань із-за кордону, приваблення на ринок іноземних ЕСКО (що може бути досить непросто, зважаючи на специфіку бізнес-середовища) або створення партнерств між місцевими й іноземними компаніями. Найпростішим рішенням у короткостроковій перспективі є створення партнерств, проте зрештою ринок повинен стати привабливим для іноземних компаній.

Розгляд можливості впровадження стандартизованого протоколу вимірювання та верифікації (ВВ)

Використання єдиної моделі вимірювання та верифікації спростить порівняння пропозицій від різних ЕСКО. Існують різні моделі (такі як IPMVP), які можуть використовуватися як приклад та адаптуватися до українського контексту з метою задоволення потреб учасників ринку. Такий стандарт не обов'язково має бути закріплений законом, він може бути розроблений енергосервісними компаніями або їх об'єднанням. Проте в будь-якому випадку він має бути погодженим та широко використовуватися на практиці, щоб споживачі могли орієнтуватися на нього.

Зміцнення спроможності національних ринкових посередників, які пропонують послуги на території України

Ринкові посередники, такі як об'єднання ЕСКО, відіграють дуже важливу роль, оскільки вони виконують функцію сполучної ланки між постачальниками та споживачами енергетичних послуг. Функції, розвинуті на місцевому рівні завдяки інституту енергоменеджерів громади, мають відстежуватися та переноситися на державний рівень. Це допоможе виявити провідні практики, які можна буде поширити та відтворити по всій Україні. Створення ринкових посередників національного рівня, які пропонують послуги на загальних засадах по всій Україні, може створити важливий ресурс для підтримки розвитку ринку ЕСКО. Українська асоціація ЕСКО та Асоціація міст України можуть виконувати додаткові функції — функції ринкових посередників. З одного боку, Асоціація міст України може сприяти розгляду проектів ЕСКО на субнаціональному рівні, об'єднувати всі тендери для досягнення масштабів великих проектів та відтворювати практики й ноу-хау по всій Україні. Ініціатива Норвезької асоціації місцевих та регіональних органів влади «Зелені муніципалітети» відіграла важливу роль у поширенні інформації про концепцію та модель енергосервісного договору та розробці типових документів. Асоціація міст України може проаналізувати та перейняти такий підхід. З іншого

боку, Українська асоціація ЕСКО може виявляти додаткові ринкові можливості й тендери, надавати ЕСКО консультації щодо інструментів сертифікації та фінансування, а також забезпечувати високу якість проектів (Вставка 10).

Моніторинг і регулювання тендерів для укладання енергосервісних договорів через ProZorro

Стандартизовану процедуру укладання типових договорів через «ProZorro» можна трансформувати в базу даних про найкращі способи їх використання (це може бути пов'язане із Крокм 12). Це може бути база даних «про провідні практики». Така база даних може бути особливо корисною зі збільшенням масштабів проектів та ускладненням договорів. Постійний процес проведення тендерів для укладання енергосервісних договорів через «ProZorro» має відстежуватися та коригуватися, особливо зі збільшенням масштабів окремих проектів — для забезпечення популяризації таких проектів, яка допоможе в розвитку ринку ЕСКО. Більш того, тендерна процедура для укладання енергосервісних договорів може переглядатися для надання можливості ЕСКО, які беруть участь у тендерах, конкурувати за якістю пропонуваніх технічних рішень і, як результат, досягнення цільових показників енергозбереження, а також, водночас, запобігання обмеженням за певним специфічним типом технологій. Це стимулюватиме конкуренцію та конкурентоспроможність на ринку ЕСКО.

Подальше стимулювання використання ОСББ послуг ЕСКО

Підтримка владою створення ОСББ — впевнений крок у напрямку модернізації масштабних багатоквартирних будівель. Існуючі інструменти підтримки пропонують преференційні стимули для створення об'єднань. Такі інструменти можна розширити для охоплення ними додаткових стимулів щодо витрат на деякі типи послуг, такі як енергоаудит, технічні проекти модернізації тощо.

ГЛАВА 4. Підвищення обізнаності

Контекст

Моделі ЕСКО є складними і, як правило, вимагають доброго розуміння технічних аспектів, а також широких знань у фінансовій, господарській та юридичній сферах. На недостатньо розвинутих та малих ринках споживачі енергії й комерційні банки, як правило, не мають досвіду роботи у проектах ЕСКО. У багатьох випадках їм бракує процедур для оцінювання та прийняття рішень, унаслідок чого проекти ЕСКО сприймаються як дуже ризиковані. Таким чином, ЕСКО тяжко побудувати репутацію та розвинути технічний потенціал. Часто очікується, що вони прийматимуть на себе всі технічні, фінансові та операційні ризики (Hofer, Limaye, & Singh, 2018). Зважаючи на зазначене, побудувати ринок ЕСКО, що працює належним чином — складне завдання, оскільки потенційні клієнти повинні розуміти не лише потенційні вигоди від діяльності з енергозбереження, а й моделі роботи ЕСКО. Механізм реалізації проектів ЕСКО має бути зрозумілим і для кредиторів. Обізнаність та популяризація моделей ЕСКО — важливі складові розвитку ринку. Взаємну довіру між учасниками ринку здатні розвивати також заходи з контролю якості.

Огляд рекомендацій від 2015 року

На момент надання таких рекомендацій потенційні зацікавлені сторони проектів ЕСКО в Україні не були знайомі з відповідними механізмами. Нестабільність на фінансовому ринку породила невпевненість щодо рентабельності проектів ЕСКО, особливо зважаючи на те, що періоди окупності таких проектів вимагали довгострокових прогнозів (довших за 1–2 роки), у той час як банки постійно закривалися. Початкові інвестиції в рамках проектів з підвищення енергоефективності вимагали довгострокової довіри між усіма зацікавленими особами, оскільки прибутковість таких проектів залежить від майбутнього заощадження. Надані рекомендації мали на меті підвищення рівня обізнаності про послуги та вигоди ЕСКО серед споживачів, комерційних банків та регуляторних органів. Вони мали допомогти в розвитку сталих ринків для досягнення цілей з енергозбереження. Рекомендації передбачали три кроки:

Крок 10. Стимулювання контролю якості роботи ЕСКО Прозорі критерії сертифікації ЕСКО та стандарти якості їхніх послуг допоможуть створити впевненість серед клієнтів. Водночас вони можуть працювати як інструмент маркетингу ЕСКО.

Крок 11. Розвиток обізнаності та розробка програм із розбудови спроможності Інформація про діяльність ЕСКО, адресована бізнесу, громадянам та державним відомствам, може підвищити обізнаність у пріоритетності заходів з енергозбереження і, водночас, надати учасникам ринку змогу використовувати можливості проектів.

Крок 12. Створення національної бази даних із безкоштовним і безпосереднім доступом до інформації про проекти ЕСКО та досвід у країні Формування довідкових баз даних проектів, що виконуються у країні, надасть можливість обмінюватися детальною інформацією, в тому числі про досягнуті рівні

заощадження, платіжні структури та технічні аспекти. Надання публічного доступу до проектної інформації створить можливості для вдосконалень, передачі знань та можливих партнерств у рамках майбутніх проектів.

Висновки за результатами моніторингового оцінювання 2018 року

Крок 10. Стимулювання контролю якості роботи ЕСКО

Для нарощування співпраці з ЕСКО важливо створити кваліфікаційні стандарти, які допомагатимуть потенційним клієнтам робити вибір між компаніями та будувати довіру. Досвід Іспанії демонструє, що сертифікація ЕСКО спрощує процедуру вибору для споживачів та сприяє розбудові довіри між учасниками ринку (Вставка 12).

Вставка 12. Класифікація ЕСКО в Іспанії

Національна асоціація енергосервісних компаній Іспанії (ANESE) запровадила систему класифікації, відкриту для ЕСКО, які бажають пройти процедуру класифікації. Така система забезпечує ясність на ринку та розрізняє спеціалізовані і професійні компанії з визначенням поля їхньої діяльності.

Були також запроваджені два види маркування якості: «ESE» (маркування, яким позначаються ЕСКО, котрі ще не мають досвіду реалізації проектів, проте повністю підготовлені для надання послуг ЕСКО) та «ESE Plus» (для компаній, які мають досвід, управляють проектами з гарантованими заощадженнями та мають додаткову спеціалізацію, таку як освітлення, механізми, опалення/ вентиляція/ кондиціонування повітря, ізоляція, регулювання та контроль або промислові установки).

Джерело: ANESE

Україна досягла певного прогресу щодо кваліфікаційних стандартів у рамках Фонду енергоефективності. Хоча такі стандарти й не розроблені спеціально для ЕСКО,

починаючи з липня 2019 року сертифікація аудиторів буде обов'язковою⁶. Таким чином, лише сертифіковані експерти зможуть оцінювати проектні заявки на фінансування з ФЕЕ. Аудит може бути однією з функцій ЕСКО. Однак сьогодні потенційні користувачі енергетичних послуг в Україні все ще не можуть вимагати від ЕСКО надання документів про сертифікацію або підтвердження їхнього досвіду у виконанні енергосервісних договорів. Більш того, закон надав ЕСКО так звані «кваліфікаційні канікули» до 2022 року. Таке положення було прийняте для сприяння розвитку ринку ЕСКО, проте воно ускладнює пошук постачальників якісних послуг потенційними клієнтами та розбудову довіри на ринку ЕСКО.

Допоки відсутні правові інструменти для забезпечення контролю якості роботи ЕСКО, керівним документом у цьому контексті може слугувати Європейський кодекс поведінки у сфері енергосервісних договорів (CoC). Кодекс визначає цінності та принципи, які вважаються необхідними для успішних підготовки і виконання проектів на основі енергосервісних договорів із дотриманням положень регламентів ЄС про енергоефективність (Вставка 13). ЕСКО можуть також дотримуватися CoC за власною ініціативою й використовувати його як маркетинговий інструмент.

---

⁶ Згідно із ЗУ «Про енергетичну ефективність будівель». Аудитори будівель отримуватимуть сертифікати автоматично після проходження спеціального курсу навчання у спеціалізованих центрах чи саморегульованих організаціях. Для мінімізації впливу уряду, підвищення конкурентоспроможності та переходу на механізм саморегулювання (Держенергоефективності) переліки та оцінки кваліфікацій аудиторів будуть доступні у прозорій електронній системі.

Вставка 13. Європейський кодекс поведінки у сфері енергосервісних договорів (CoC)

Європейський кодекс поведінки у сфері енергосервісних договорів (CoC) був розроблений у рамках проекту «Transparensense — підвищення прозорості енергосервісних ринків», який співфінансувався програмою ЄС «Розумна енергія для Європи» (Intelligent Energy Europe Programme). CoC розроблявся спільно з європейськими асоціаціями постачальників енергетичних послуг — Європейською асоціацією енергосервісних компаній (eu.ESCO) та Європейською федерацією розумних послуг з підвищення енергоефективності (EFIEES).

Керуючись засадами Директиви про енергоефективність 2012/27/ЄС (EED), CoC визначає ефективність, професіоналізм та прозорість як базові цінності ЕСКО і розкриває принципи, котрі вважаються основоположними для успішних підготовки та реалізації проектів за енергосервісними договорами. Пов'язані з енергосервісними договорами визначення у CoC відповідають визначенням, що закріплені EED.

Кодекс поведінки у сфері енергосервісних договорів містить набір із дев'яти керівних принципів реалізації проектів за енергосервісними договорами, спрямованих на підтримання високої якості та прозорості на європейських ринках енергосервісних договорів:

1. Постачальник послуг за енергосервісним договором забезпечує економічно ефективні заощадження.
2. Постачальник послуг за енергосервісним договором несе ризики, пов'язані з результативністю.
3. Заощадження гарантуються постачальником послуг за енергосервісним договором і визначаються шляхом вимірювання та верифікації.
4. Постачальник послуг за енергосервісним договором підтримує довгострокове використання енергоменеджменту.
5. Відносини між постачальником послуг за енергосервісним договором та клієнтом є довгостроковими, чесними і прозорими.
6. Усі заходи в рамках виконання проектів за енергосервісними договорами здійснюються на законних підставах на засадах добросовісності.
7. Постачальник послуг за енергосервісним договором підтримує клієнта у фінансуванні проекту за енергосервісним договором.
8. Постачальник послуг за енергосервісним договором забезпечує кваліфікований персонал для виконання проекту за енергосервісним договором.
9. Постачальник послуг за енергосервісним договором зосереджується на високій якості та обслуговуванні на всіх етапах реалізації проекту.

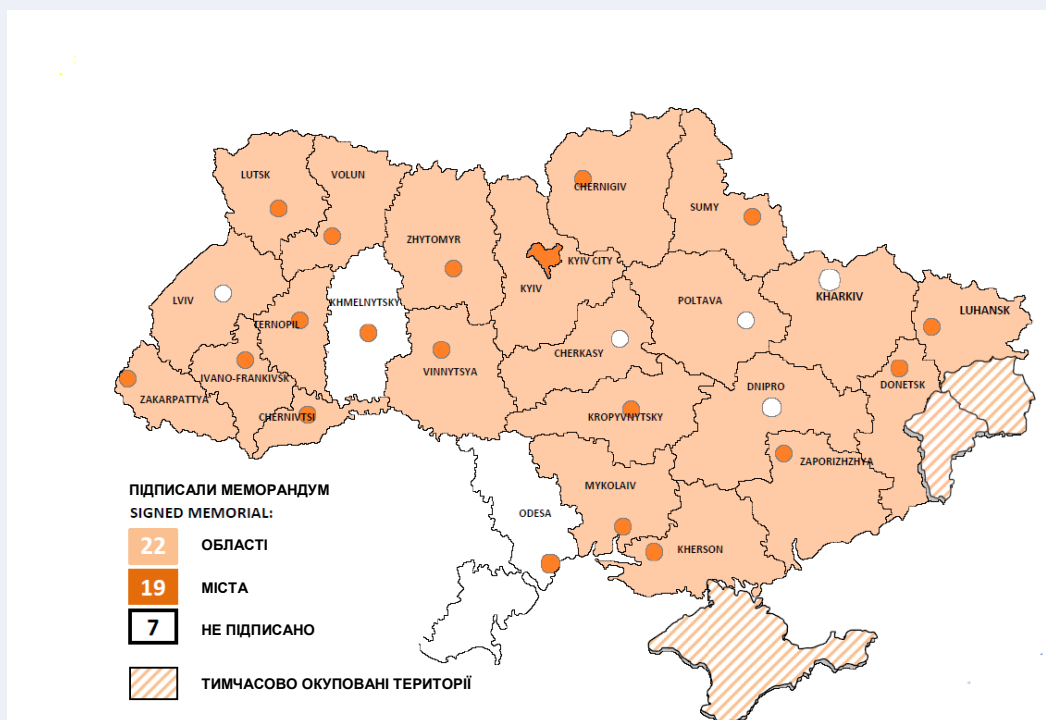
Кодекс поведінки у сфері енергосервісних договорів виконується на добровільних засадах та не має обов'язкової юридичної сили. Ключова ідея Кодексу — енергосервісний договір як чесна бізнес-модель енергосервісу. Дотримуватися CoC можуть як окремі ЕСКО, так і їх асоціації. Основне завдання Кодексу поведінки — створити впевненість на ринку енергосервісних договорів у Європі. Дотримання його положень слугує мінімальною гарантією якості проектів, що виконуються за енергосервісними договорами.

Джерело: <http://www.transparence.eu/eu/epc-code-of-conduct>

Крок 11. Розвиток обізнаності та розробка програм із розбудови спроможності

Для стимулювання використання енергопослуг в Україні була започаткована низка кампаній з підвищення рівня обізнаності та розбудови спроможності. Згідно з Планом заходів із впровадження систем енергетичного менеджменту в бюджетних установах 2017 року, Держенергоефективності має сприяти проведенню заходів (семінарів, тренінгів тощо) з питань впровадження систем енергетичного менеджменту в бюджетних установах. Спільно з Фондом ім. Фрідріха Еберта та GIZ, Держенергоефективності розробило план комунікації щодо ЕСКО та енергоменеджменту на регіональному рівні, який передбачає проведення серії семінарів в обласних центрах по всій країні. Так, у ході одноденних семінарів, цільовою аудиторією яких, серед інших, були голови місцевих адміністрацій, місцевих органів самоврядування та бюджетних установ, пояснювалося, як запроваджувати системи енергоменеджменту. Лише за період з травня по грудень 2017 року було проведено 23 семінари за участі 100–250 осіб, які охопили 3 000 виробників рішень місцевого рівня (SAEE, 2018). Уряд України активно підвищував обізнаність та розширював знання щодо моделі ЕСКО серед регіональних та місцевих органів влади. Більшість областей та великих міст висловили намір імплементувати механізм ЕСКО, підписавши з Держенергоефективності меморандум про запровадження енергосервісу в будівлях бюджетних установ (Вставка 14). Станом на серпень 2018 року 31 місто оголосило про 467 тендерів на послуги ЕСКО в будівлях бюджетних установ (SAEE, 2018).

Вставка 14. Карта підписання меморандумів про наміри органів влади субнаціонального рівня щодо запровадження механізмів ЕСКО у бюджетних проєктах

Джерело: (SAEE, 2018)

Крок 12. Створення національної бази даних із безкоштовним і безпосереднім доступом до інформації про проєкти ЕСКО та досвід у країні

У липні 2017 року Держенергоефективності спільно з місцевими органами влади створили національну базу даних попередніх і потенційних проєктів ЕСКО, пов'язаних із термомодернізацією державних установ (SAEE, 2017). Держенергоефективності вже має базу даних, у якій воно визначило понад 12 200 об'єктів комунальної власності та понад 2 100 об'єктів державної власності для потенційної енергомодернізації. При цьому, з регіональними та місцевими органами влади був підписаний 41 меморандум, який слугуватиме основою для виконання проєктів ЕСКО (Korchmit, 2018). Зібрані в цьому контексті дані можуть також використовуватися у якості баз даних проєктів.

Окрім того, в лютому 2016 року Центр розвитку ринкової економіки оголосив про намір України створити на порталі esco.org.ua єдину базу даних ЕСКО для підтримки співробітництва між усіма зацікавленими особами. Така база даних має на меті об'єднання українських і міжнародних провідних практик, які демонструватимуть обсяги заощаджень, періоди окупності та інші характеристики проєктів (CMD Ukraine, 2016). Веб-сайт досі знаходиться на стадії розробки.

Енергетичне агентство Швеції — «*Energimyndigheten*» — має базу даних, яка містить інформацію про проекти, що виконувалися за його підтримки, починаючи з 2008 року. Пошук проектів можна проводити за різними параметрами. Для проектів, які були завершені, доступні також звіти за результатами їх виконання (Energimyndigheten, 2018). Попри те, що база даних містить дані про усі проекти, які виконуються за підтримки Енергетичного агентства Швеції, а не лише енергосервісні, вона слугує важливим онлайн-ресурсом для отримання інформації потенційними клієнтами та постачальниками послуг з енергоефективності, в тому числі ЕСКО.

Подальші кроки

Єдині вимоги щодо кваліфікаційних стандартів для ЕСКО

Підвищення обізнаності учасників ринку про переваги моделі ЕСКО залишається однією з основних умов для досягнення довгострокового зростання в цьому секторі. Те саме стосується й довіри — клієнтам і банкам потрібна інформація, яка забезпечить їхню довіру до постачальника. Довіра тісно пов'язана зі стандартами якості, на які можуть покладатися клієнти. На сьогоднішній день в Україні немає єдиних стандартних кваліфікаційних вимог для участі ЕСКО у проектах, проте існують українські сертифікати якості, які видаються постачальникам технологій. Зважаючи на те, що ринок ЕСКО все ж розвивається, а Україна рухається в напрямку забезпечення відповідності вимогам Директиви ЄС про енергоефективність, країна може отримати великі переваги від встановлення для компаній вимог щодо відповідності європейським кваліфікаційним стандартам, які відповідають вимогам регламентів ЄС про енергоефективність.

Надання інформації про роботу з ЕСКО в ході технічних тренінгів

Ознайомлення потенційних клієнтів та зацікавлених сторін із бізнес-моделями ЕСКО допомагає будувати ринок, особливо зважаючи на те, що проекти ЕСКО передбачають виконання певних умов і зобов'язань на довгостроковій основі. Заходи з розбудови спроможності повинні бути спрямовані на зацікавлені сторони на ринку ЕСКО, а потреби таких сторін мають визначатися в тісній співпраці з ЕСКО. Україна вже зробила важливі кроки в напрямку підвищення рівня обізнаності щодо діяльності з енергозбереження. Запроваджені нею програми можуть слугувати платформами для забезпечення подальшого розуміння проектів ЕСКО. Наприклад, новий закон про ФЕЕ створює засади для технічних тренінгів, маркетингових кампаній та комунікаційної діяльності для підвищення обізнаності щодо заходів із забезпечення енергоефективності. Ними ж можна охопити й інформацію про роботу з ЕСКО.

Інформування про енергетичні та фінансові заощадження реалізованих проектів

База даних Держенергоефективності, в якій наразі міститься інформація про проекти ЕСКО з термомодернізації громадських будівель, може бути розширена для включення до неї інформації про всі види діяльності з енергозбереження. Пріоритетом буде облік завершених проектів, у той час як інформація про потенційні проекти може розміщуватися на платформі «ProZorro». Дані про завершені проекти повинні включати інформацію щодо: обсягу досягнутого заощадження, тривалості,

внутрішньої норми прибутковості інвестицій, періоду окупності, договірних схем і структури договору, кваліфікації ЕСКО, інформацію про клієнтів та сторони, які брали участь у фінансуванні.

Створення та запуск єдиної бази даних ЕСКО

Існуючі бази даних будівель і проектів мають бути об'єднані в єдиний портал, який буде легким для доступу для всіх учасників ринку. Надалі такий портал можна буде перетворити на інструмент порівняння для інвесторів та власників будівель — за прикладом модуля «Enerintool» в Іспанії (Вставка 15).

Вставка 15. «Enerintool»

В Іспанії «Enerinvest» є національною довідковою платформою для фінансування проєктів розвитку сталої енергетики, отримання інформації, зустрічей та ведення діалогу між основними приватними й державними установами в секторі з метою формування технічних, юридичних та фінансових рішень для проєктів у сфері енергоефективності та відновлюваної енергетики. «Enerinvest» створила «Enerintool» — довідково-порівняльний інструмент для фінансування проєктів розвитку сталої енергетики.

«Enerintool» з'єднує власників будівель (державні установи, суб'єктів господарювання, неприбуткові організації, власників будинків), які бажають підвищити енергетичну ефективність, з інвесторами (ЕСКО, банками, інвестиційними фондами, краудфандинговими платформами). Інструмент має функції пошуку та поєднання, а також надає інформацію про подібні проєкти, можливості отримання субсидій, фінансових та технічних консультацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

- (n.d.). From www.energimerking.no
- ADENE. (2016). "2016 – Implementing the Energy Performance of Buildings Directive (EPBD) Featuring Country Reports". ADENE.
- Aliieva, S. (2017). Energy Transition is the biggest challenge for Ukraine. Retrieved January 30, 2018 from <https://ua.boell.org/en/2017/11/27/energy-transition-biggest-challenge-ukraine>
- ANESE. (2016). *Outlook of ESCO market in Spain*.
- ANESE. (2017, 12 4). From <http://www.anese.es/arropana-por-un-numero-importante-de-asociados-anese-presenta-oficialmente-financianese-el-programa-de-financiacion-para-eses/>
- ANESE. (2018, 7 3). ESCOs: Key Partners to Achieve an Energy Transition (Presentation).
- Antonenko A., N. R. (2018, February 6). *Reforming Ukraine's Energy Sector: Critical Unfinished Business*. From Carnegie Europe: <http://carnegieeurope.eu/2018/02/06/reforming-ukraine-s-energy-sector-critical-unfinished-business-pub-75449>
- Association "Energy Efficient Cities of Ukraine". (2016). Project "School of Energy" (January 2016 - October 2016).
- Association "Energy Efficient Cities of Ukraine". (2017). Polish-Norwegian aid for improving energy efficiency in Ukraine".
- Association "Energy Efficient Cities of Ukraine". (2016).
- Association "Energy Efficient Cities of Ukraine". (2018). *Сергій Савчук: За останні 3 роки населення, бюджетні установи та ТКЕ зменшили споживання газу на 6 млрд куб. метрів*. Retrieved February 7, 2018 from <http://enefcities.org.ua/novyny/sergiy-savchuk-za-ostanni-3-roky-naselennya-byudjetni-ustanovy-ta-tke-zmenshyly-spojvannya-gazu-na-6-mlrd-kub-metriv/>
- Bertoldi, P., & Boza-Kiss, B. (2017). Analysis of barriers and drivers for the development of the ESCO markets in Europe. *Energy Policy*, 345-355.
- Bleyl, J. W. (2014). ESCo Market Development: A Role for Facilitators to Play. Including national perspectives of Task 16 experts IEA DSM Task 16 discussion paper April 2014. Download available from www.ieadsm.org => Task 16.
- Boza-Kiss, B., Bertoldi, P., Panev, S., & Labanca, N. (n.d.). : The European ESCO Market: Recent Trends, Market Sizes, Barriers and Drivers and the Remaining Market Potential.
- BP. (2017). BP Statistical Review of World Energy 2017.
- Burtovoy, A., & Tretiakov, A. (2018, June 15). From Ukrainian Law Firms: <http://antiklaw.com.ua/data/uploads/2017/07/Energy-Efficiency.pdf>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, January 12). Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 "Safety, Energy Efficiency, Competitiveness". Kyiv, Ukraine.
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). Energy Strategy of Ukraine until 2035. Retrieved January 30, 2018 from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250250456>
- Climate Action Programme. (2017). EBRD finances energy efficiency projects in Ukraine.
- CMD Ukraine. (2016). IT Contribution to Ukraine Energy Independence.
- CMS. (2017). Ukraine: New Investment Opportunities in Large-Scale Energy Modernisation. *CMS*. From <http://www.cms-lawnow.com/ealerts/2017/04/ukraine-new-investment-opportunities-in-largescale-energy-modernisation>
- EBRD. (2016). Creating an enabling legal framework for ESCO projects in Ukraine. Retrieved January 30, 2018 from <http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395249726723&d=Mobile&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout>
- EBRD. (2016). EBRD launches Ukraine Residential Energy Efficiency Financing Facility.
- EBRD. (2016). Promoting energy efficiency in Ukraine's residential sector.

- EBRD. (2017). EBRD improves energy efficiency of public buildings in Ukraine.
- EBRD. (2017). Ukraine Public Sector Energy Efficiency Framework.
- EBRD. (2018, January 26). *EBRD President says Ukraine must continue driving through reforms*. Retrieved January 30, 2018 from <http://www.ebrd.com/news/2018/ebrd-president-says-ukraine-must-continue-driving-through-reforms.html>
- EBRD. (2018). *Kremenchuk Public Buildings Energy Efficiency*. Retrieved March 29, 2018 from <http://www.ebrd.com/work-with-us/procurement/p-pn-180328d.html>
- EBRD. (2018). Speech by the EBRD President at the World Economic Forum in Davos. Retrieved January 30, 2018 from <http://www.ebrd.com/news/speeches/ukraine-cannot-afford-to-waste-this-year.html>
- Energimyndigheten. (2018). From <http://www.energimyndigheten.se/forskning-och-innovation/projektdatabas/>
- Energy Reforms. (2015). *The Government approved National Energy Efficiency Action Plan by 2020*. From <http://enref.org/en/news/the-government-approved-national-energy-efficiency-action-plan-by-2020/>
- EU Neighbours East. (2017). EU prepares launch of Energy Efficiency Fund for Ukraine.
- EU Neighbours East. (2018). *Energy service contracts – a valuable instrument for financing the energy efficient projects*.
- FIRST. (2015, April 26). *FIRST initiative*. From Tajikistan: Promoting reforms for payment system: www.firstinitiative.org/stories/tajikistan-promoting-reforms-payments-systems
- Government Portal. (2017).
- Government Portal. (2017). *Hennadii Zubko: Government approved the Statute and the Procedure for using funds of the Energy Efficiency Fund*. Retrieved February 7, 2018 from http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/en/publish/article?art_id=250512251&cat_id=244314975
- Government Portal. (2018). Ministry of Energy and Coal Industry completed the elaboration of a draft Action Plan for the Implementation of the Energy Strategy of Ukraine until 2020. Retrieved January 30, 2018 from http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/en/publish/article?art_id=250554232&cat_id=244314975
- Hermansen, G. (6 April 2018). Presentation at Stakeholders Seminar. Kyiv.
- Hofer, K., Limaye, D., & Singh, J. (2018, June 21). From Live Wire: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/23949>
- International Energy Agency. (2015). Ukraine: Indicators for 2015. Retrieved January 30, 2018 from <https://www.iea.org/statistics/statisticsearch/report/?country=Ukraine&product=indicators>
- Kinstellar. (2017). *Ukraine takes steps to boost energy efficiency*. Retrieved January 30, 2018 from Lexology: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=f03d0848-56de-46ac-ad27-b5ceba18d813>
- Korchmit, O. (2018, July 3). Energy Performance Contracts for Public Building Renovation in Ukraine (Presentation).
- Kyiv Post . (2017, December 6). *Poroshenko signs new bill on housing, utility services into law*. Retrieved March 8, 2018 from <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/poroshenko-signs-new-bill-housing-utility-services-law.html>
- Kyiv Post. (2017). Poroshenko enacts bill on procurement of ESCO services via ProZorro system. *Kyiv Post*. From <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/poroshenko-enacts-bill-procurement-esco-services-via-prozorro-system.html>
- Kyiv Post. (2017). Poroshenko: Germany to provide up to 100 million euros to Ukraine's Energy Efficiency Fund. Retrieved January 30, 2018 from <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/poroshenko-germany-provide-100-million-euros-ukraines-energy-efficiency-fund.html>
- Kyiv Post. (2018). Energy Efficiency Fund begins its work in Ukraine. Retrieved January 30, 2018 from <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/energy-efficiency-fund-begins-work-ukraine.html>

- Marino, A. B. (2010). *Energy Service Companies Market in Europe - Status Report 2010*. Brussels: Publications Office of the European Union. From <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC59863>
- Ministry of Regional Development, C. a. (2017). Development of energy efficiency and renewables in Ukraine.
- Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine. (2017). Development of Energy Efficiency and Renewables in Ukraine.
- NABU. (2017, August 18). *Interfax Ukraine*. From Interfax Ukraine: <https://en.interfax.com.ua/news/general/442997.html>
- Naftogaz Europe. (2017). *Natural Gas Consumption and import in Ukraine, 1991-2016*. From <http://www.naftogaz-europe.com/article/en/naturalgasconsumption19912016>
- Naftogaz Europe. (2018). *2017 results: Ukraine increased gas production by 450 mcm (+2%)*. Retrieved February 8, 2018 from <http://www.naftogaz-europe.com/article/en/2017resultsukraineincreasedgasproductionby450mcm>
- Naftogaz Europe. (2018). *Ukraine's gas consumption decreased by 1.3 bcm in 2017 (-4%)*. From <http://www.naftogaz-europe.com/article/en/ukrainesgasconsumptiondecreasedby13bcm2017>
- OECD. (2005). *REcommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2014). *Recommendation of the Council on Effective Public Investment across Levels of Government*. Paris: OECD.
- OECD. (2015). *Enhancing Competitiveness in Ukraine through a Sustainable Framework for Energy Service Companies (ESCOs)*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2016). OECD Investment Policy Reviews: Ukraine 2016. In *OECD Investment Policy Reviews*. OECD Publishing, Paris. doi:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264257368-en>
- OECD. (2017). *Mobilising Bond Markets for a Low-Carbon Transition, Green Finance and Investment*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2018). Access to Private Finance for Green Investments: Energy Efficiency and Renewable Energy Financing in Ukraine. In *Green Finance and Investment*. OECD Publishing, Paris. doi:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264303928-en>
- OECD. (2018). *Inventory of Energy Subsidies in the EU's Eastern Partnership Countries, Green Finance and Investment*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2018). Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine. In *OECD Multi-level Governance Studies*. OECD Publishing, Paris. doi:<http://dx.doi.org/10.1787/9789264301436-en>
- OECD/European Union/EBRD/ETF. (2016). *SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2016: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe*. Paris: OECD Publishing.
- OECD/INFE. (2012). *High-Level Principles on National Strategies for Financial Education*. Paris: OECD Publishing.
- Repat Armenia. (2016). *Repat Armenia website*. From <http://repatarmenia.org>
- SAEE. (2017, October). *Setting a target, development and implementation of National Energy Efficiency Action Plan (NEEAP)*. From https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/EU4Energy/20171019_2_Horovykh_Ihor__Eng_NEAPP_and_setting_the_targets.pdf
- SAEE. (2017). *Сергій Савчук: Для ЕСКО-інвесторів зібрали понад 7 тис. потенційних об'єктів, що потребують термомодернізації*. Retrieved February 5, 2018 from <http://saee.gov.ua/uk/news/1890>
- SAEE. (2018). *First annual report on the progress achieved by Ukraine towards national energy efficiency target*.
- SAEE. (n.d.). *National Energy Efficiency Action Plan Through 2020*. From http://saee.gov.ua/documents/NpdEE_eng.pdf

- SEEP Network. (2010). *Microfinance Financial Reporting Standards*. From SEEP Network: <http://www.seepnetwork.org/>
- State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving. (2017). *Сергій Савчук: Понад 10 тисяч бюджетних установ в Україні відібрано для термомодернізації за ЕСКО-механізмом*. Retrieved February 5, 2018 from <http://saee.gov.ua/uk/news/1910>
- State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. (2017). *Закон, який дозволить ЕСКО-компаніям продовжувати інвестувати в термомодернізацію бюджетних установ, підписано Президентом України*. Retrieved February 5, 2018 from <http://saee.gov.ua/uk/news/1699>
- State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. (2017). *Перші електронні майданчики публічних закупівель адаптовано для ЕСКО-тендерів*. Retrieved February 5, 2018 from <http://saee.gov.ua/uk/news/2010>
- State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. (2017). *Сергій Савчук: Київ – лідер за кількістю укладених ЕСКО-договорів у бюджетній сфері*. Retrieved February 5, 2018 from <http://saee.gov.ua/uk/news/1801>
- The Financial. (2017). More than 12,000 people benefit from EU-supported energy efficiency programme in Ukraine.
- UkrInform. (2017). About 2,000 ESCO projects can be implemented in Ukraine in 2018 – Savchuk. Retrieved January 30, 2018 from <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2373103-about-2000-esco-projects-can-be-implemented-in-ukraine-in-2018-savchuk.html>
- UkrInform. (2018). EU provides EUR 50 mln to Ukraine's Energy Efficiency Fund. From <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2377228-eu-provides-eur-50-mln-to-ukraines-energy-efficiency-fund.html>
- UkrStat. (2017).
- UNDP. (2016). *Removing Barriers to increase investment in Energy Efficiency in Public Buildings in Ukraine through the ESCO modality in Small and Medium Sized Cities*.
- UNDP. (2016). *Removing Barriers to Increase Investment in Energy Efficiency in Public Buildings in Ukraine through the ESCO Modality in Small and Medium Sized Cities*. From http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/operations/projects/environment_and_energy/investment-in-EE-in-public-buildings-in-small-cities.html
- UNDP. (2016). *Ukraine Energy Efficiency Secretariat and Expert Hub (Phase I) Project Summary*. Retrieved January 30, 2018 from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/operations/projects/closed-projects/ukraine-energy-efficiency-secretariat-and-expert-hub-.html>
- UNDP. (2017). *The mechanisms of financing energy efficiency projects in Ukraine*.
- UNDP. (2017). *Ukraine Energy Security Expert Hub (Phase II) Project Summary*. Retrieved 30 January, 2018 from http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/operations/projects/environment_and_energy/Ukraine-Energy-Security-Expert-Hub-Phase-II.html
- UNDP, U. (2015). *Project Title: Removing Barriers to increase investment in Energy Efficiency in Public Buildings in Ukraine through the ESCO modality in Small and Medium Sized Cities*. From UNDP ongoing projects: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/EE/EE_public_bldgs/Prodoc%20Ukraine%20EE%20Public%20Buildings_ENG.pdf
- USAID. (2018, 7 23). From http://www.merp.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=329:hotline-open&catid=47:general&lang=us&Itemid=914
- USAID Ukraine. (2017). *Energy Security*. Retrieved February 20, 2018 from <https://www.usaid.gov/news-information/fact-sheets/clean-energy-programs>
- USAid, & SAEE. (2017). *Типові положення про систему енергетичного менеджменту в бюджетних установах, що фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів*.

- Verkhovna Rada. (2015). *National Energy Efficiency Action Plan by 2020*. From <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017, March 23). *Про внесення змін до Закону України "Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації"*. Retrieved March 7, 2018 from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/1980-19>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Про внесення змін до Закону України "Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації"*. Retrieved March 8, 2018 from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1980-19>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017, April 20). *Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної ене...* Retrieved February 2018, 2018 from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/327-19>
- World Bank. (2017c, Marco 9). From Tajikistan - Financial Inclusion Data / Global Findex (database): <http://datatopics.worldbank.org/financialinclusion/country/tajikistan>
- Zinchuk, D. (2017, 12 28). *"Green" Economy: How Ukrainian Cities Are Mastering Energy Management*. From The Reforms Guide : <http://reformsguide.org.ua/analytics/green-economy-how-ukrainian-cities-are-mastering-energy-management/>